

Arheološki oddelek.

R. Ložar.

A. UVOD.

1. V arheološkem oddelku Narodnega muzeja v Ljubljani so zbrani predmeti, ki predstavljajo najstarejšo zgodovino dežele Kranjske. Kot najstarejšo zgodovino smatramo one kulturne dobe človeštva, ki jim še ni bila znana pisava in nam torej niso zapustile nikakih pisanih spomenikov. Ker štejemo čase, ko se le-ti pojavijo, že k »zgodovini« v navadnem pomenu besede, nazivljemo od njih starejše čase in skupine, kakor tudi nekatere mlajše, a brez pisanih virov, kot predzgodovinske, in kolikor segajo v najstarejšo, za nas še spoznatno davnino človeštva, kot prazgodovinske, kolikor pa v obdobja kulturnih skupin s pismenstvom, kot zgodnjezgodovinske. Iz območja prehistoričnih vekov so v Evropi najprej stopile dežele ob Sredozemskem morju, Grčija in Italija, ki so si pod vplivom kulturno razvitejšega bližnjega Orienta kmalu ustvarile pismenstvo in podlage višje kulture; tudi veda, ki se jih je polastila — klasična arheologija — se je ločila iz kroga splošne predzgodovinske arheologije. Nasprotno pa je ostala Evropa obdržala še nadalje svoj predzgodovinski značaj in označbe bronasta, hallstattska, laténska doba itd. so umestne le zanj, kajti ob Sredozemlju nosijo njim sovrstne periode druge nazive.

Ta predzgodovinski ustroj zapadne, srednje, vzhodne in v manjši meri severne Evrope se je nekoliko spremenil ob koncu laténske dobe s prodiranjem rimske civilizacije in kul-

ture v barbarske predele, ki imamo za njuno zgodovino nebroj pisanih virov v vseh, tudi evropskih provincah rimske države, napisne kamne. V večini dežel obravnava ta čas rimske kolonizacije provincialna arheologija. Vendar ta odmor zgodovinskosvetlejših razmer ni trajal dolgo in z dobo preseljevanja narodov stopimo zopet v neke vrste predzgodovino, ki je brez vseh pisanih spomenikov in kjer si moramo zopet pomagati le z arheološkim gradivom, izkopanim iz tal. Ta čas traja do ustanovitve zgodnj srednjeveških držav in njih kolonizacije poganskih novih narodov; pri nas je to doba prehoda različnih germanskih ljudstev preko našega ozemlja ter čas naselitve Slovencev. Ves ta potek prehistoričnega dogajanja se jasno zrcali v zbirkah arheološkega oddelka.

2. V predzgodovini Evrope razlikujemo tri dobe in sicer: dobo kamna, dobo brona in dobo železa. Poslednja tvori tudi dobo sedanjosti. V najstarejši ali v dobi kamna, ki je časovno neopredeljiva, je poznal človek za izdelovanje orodja in orožja le kamen, ki ga je umel spretno obdelavati, v njenih mlajših oddelkih razen tega tudi kosti in rogovje ubitih živali. Šele po preteku dolgih stoletij je spoznal baker in jel izdelovati predmete iz njega, vendar se zaradi nezadostne odpornosti baker ni obnesel. Verjetno pod vplivom starejših orientalskih obrti je jel predzgodovinski človek Evrope mešati baker s cinom v bron, ki je svrham orodja in orožja dobro služil in ki je poslej zavladal na kontinentu. Verjetno v 1. pol. 1. tisočletja pr. Kr. je končno prešel ta človek k obdelovanju železa in k osnovam današnje civilizacije in kulture.

3. Doba kamna obsega tri velike poddobe in sicer starejšo (paleolitik), srednjo (mezolitik) in mlajšo (neolitik). Paleolitik sega še v zadnji del ledene dobe; delimo ga v starejši paleolitik s tremi stopnjami: chelléen, acheuléen, moustérien (po krajih Chelles, St. Acheul, Le Moustier) in v mlajšega z istotako tremi stopnjami: aurignacien, solutréen in magdalénien (Aurignac, Solutré, St. Madeleine). Glavno orodje in orožje starejšega paleolitika je klin iz kresilnika — sekirni klin (Faustkeil), ki je služil najrazličnejšim svrham [I, 2 (1): sekirni klin iz Vaudricourt-Bethunea, Franc., mlajše acheuléenske forme; ta primer predstavlja rezilo, nož, kar sledi iz

lege t. zv. »talona«, to je mesta, ki je nalašč obtesano za prijem prstov].*

Tip klina v mlajšem paleolitiku izgine, namesto njega nastopi rezilo vseh vrst in oblik in tehnika obdelovanja kamna doseže v solutréenu svoj višek. Čim dalje več je pa že priprav iz kosti in rogovja, katerih obdelovanje doseže svoj višek v magdalénienu, kjer se zlasti visoko razvije tudi umetno rezbarstvo, nasprotno pa industrija kamnitih priprav tedaj propade in se omejuje na številna majhna rezila, strgalca itd., t. zv. mikrolite I, 1 (iz Byčiskale na Moravskem) in 2 levo (iz Perugia v Italiji).

Človek paleolitika je bil lovec in je za svoje bivališče porabljal prirodne jame. Njegovo sliko si moremo približno ustvariti na podlagi najdenih skeletnih ostankov, ki pripadajo dvema glavnima tipoma, starejšemu (neandertalski človek ali homo mousteriensis), gospodarju starejšega paleolitika (ogrodja iz Le Moustierja, Krapine itd.), ter mlajšemu (homo aurignacensis), gospodarju mlajšega paleolitika in predhodniku glavnega tipa današnjega človeštva. O njegovem gmotnem in duševnem življenju nam govori v zadostni meri razvita umetnost mlajšega paleolitika. Poglavitna mesta kulture starejše kamnite dobe se nahajajo v Franciji in Španiji ter v Srednji Evropi. Na ozemlju bivše Kranjske ni doslej nikakih sledov paleolitskih bivališč, pač pa sodi nedavno odkrita jama Potočka zijalka na Olševi (sev. Savinjske Alpe) s svojimi vrhnjimi plastmi v magdaléniensko, s slabo zastopanimi in razvitimi spodnjimi pa morda v eno starejših stopenj.

4. V srednji dobi kamna, v mezolitiku, so glavna nahajališča kultur ob Vzhodnem morju ter v Franciji. V severnem mezolitiku razlikujemo starejšo stopnjo Maglemose (barje na zapadni obali danskega otoka Sjaelland) ter mlajšo stopnjo t. zv. kuhinjskih odpadkov (Kökenmöddingern), ki ji odgovarja francoska stopnja campignien (Campigny), ki tvori skoro čist prehod k neolitiku; označuje jo pojav lončarstva, poljedelstva in živinoreje.

---

* Polkrepka rimska številka pomeni dvorano, polkrepka arabska omaro, sledeča arabska okvir in sledeča številka v oklepaju predmet v okvirju, oz. v omari.

5. V neolitiku končno je predzgodovinski človek prešel k onim oblikam življenja, ki tvorijo neposredno podlago sedanjosti. Namesto prejšnjega jamskega bivališča se pojavi v mlajši dobi kamna stanovanje, hiša, kočica vseh oblik, tudi vas. Prejšnje lovsko življenje se umakne kmetovalstvu, ki se peča s poljedelstvom in živinorejo, namesto lovskega krdela nastopi družina in življenje okrog domačega ognjišča. V zvezi s temi spremembami so se izvršile druge, ki se nanašajo na predstavo o posmrtnem življenju človeka in se izražajo v pojavu grobov, ki jih paleolitski človek ni poznal. V pripravah in sredstvih vsakdanjega življenja je neolitski človek navezan na kamnito orodje, ki ga ume obdelavati z brušenjem in poliranjem in spozna kovino šele proti koncu te velike dobe. Že v mezolitskih stopnjah pričeto lončarstvo se v mlajši dobi kamna spopolni in nam daje pogloblitve osnove za spoznanje posameznih skupin in razvoja. Poleg keramične obrti je zlasti važen pojav tkanja in pletenja. V nasprotju s temi pridobitvami pa stoji umetnost neolitskega človeka, ki daleč zaostaja za umetniškim ustvarjanjem paleolitskega lovstva in ki se omejuje na upodabljanje primitivnih, večinoma abstraktno-geometričnih idolov.

Dotlej enovita slika predzgodovinske evropske kulture se v mlajši dobi kamna spremeni. Namesto maloštevilnih središč paleolitika se jih pojavi cela vrsta z jasno izoblikovanimi posebnostmi, ki so izraz globokih razlik med ljudstvi neolitika, torej izraz številnih etničnih skupin. Le deloma se nahajajo nova središča na starih mestih, razvoj se v večji meri vrši na drugih ozemljih. To, kar imenujemo neolitsko kulturo, razpada v brezštevilne kulture z bolj ali manj ostrimi etničnimi in teritorialnimi mejami, ki se preko njih ne vrši samo živahno komuniciranje in izmenjavanje kulturnih vrednot, nego tudi premikanje ljudskih mas, kar povzroča križanje starih kulturnih plasti z novodošlimi, spojitve poedinih območij z drugimi, pri čemer nastajajo različne mešane kulture in stili, zatrtje nekaterih skupin in podobno. Neolitsko dobo datiramo s pomočjo kretske-egiptskih najdb približno okoli 4000—2000 pr. Kr., glavna kulturna območja se nahajajo v Zapadni in Severni Evropi (gl. kamnite balte iz Danske, I, 2), v Podo-

navju (kjer je ležišče najmanj treh skupin; gl. mavčne primere keramike z linearno-trakastim in ubodno-trakastim ornamen-
tom iz Zgornjega Podonavja, I, 2), v Alpah (severno vznožje Alp, Švica, vzhodne Alpe, kjer nahajamo t. zv. kolišča), v vzhodnem Sredozemlju in Vzhodni Evropi. V krogu teh predzgodovinskih kultur se pojavi prvič tudi naša ožja domovina in sicer s kolišči na Ljubljanskem barju.

B. DOBA KOLIŠČ NA LJUBLJANSKEM BARJU IN DOBA BAKRA IN BRONA. (DVORANA I.)

a. Doba kolišč (okoli 3000—2000 pr. Kr.).

1. Kolišče imenujemo ono človeško prebivališče, ki sloni na gosti mreži v tla zabitih kolov in se nahaja bodisi na jezerih majhne globine, bodisi na kopnem (terramara). Razlikujemo dva tipa: a) navpik stoječi koli nosijo povprek položena bruna, na katerih stoje prava stanovališča, četverokotne hiše iz lesa s stenami iz opleta, ometanega z ilovico; to je tip kolišč (mostišč) na Ljubljanskem barju (gl. model v stekleni omari 10); b) v jezersko dno je zabitih par kolov, ki tvorijo brano; med kole te brane se vodoravno pokladajo lesena bruna drugo vrh drugega, da nastane sklad, ki štrli primerno iz vode in nosi hišo — to je skladasto kolišče (Packwerkbau). Ogrodje hiše je bilo leseno in prostor med nosečimi členi izpolnjen ali z bruni ali z opletom, ometanim z ilovico ali samo z ilovico; kos takega opleta so našli l. 1892 na Botaničnem vrtu ob Gruberjevem kanalu, kjer je nekdanj moralo stati kolišče. Strehe so bile slamnate, vezane s protjem, morda tudi lesene. Les, ki so ga porabljali za kole, je bil večinoma od listnatega drevja, zelo redko od iglavcev (gl. ostanke kolov v om. 8). Hiša koliščarja je bila razdeljena na kuhinjo in spalnico.

Ker so stala kolišča pogosto zelo daleč v jezerih (kolišče na Studencu okoli 500 m daleč od brega), je bila potrebna brv, ki so jo ob nevarnosti podrli, a če je bila kratka, potegnili na kolišče in s tem prekinili zvezo z bregom. Do oddaljenejših krajev in na lov se je ta človek vozil s čolni, izdolbenimi iz enega samega debla, s t. zv. izdolbenci (gl. tak čoln levo v

hodniku I. nadstr.), kakršnih so doslej našli na Lj. b. že celo vrsto. Kolišče pri Notranjih goricah je bilo spojeno s celino z brvjo, na kolišču pri Studencu se je vzdrževala zveza verjetno s čolni.

Severno-alpska, najbrž tudi švicarska kolišča so bila najbrž utrjena zatočišča ljudstev, ki so se morala umekniti iz ravnine pred navalom močnejšega in sovražnega plemena v gore, na jezera in reke ter si poiskati na teh od narave same zavarovanih krajih zavetja. Za kolišča na Ljubljanskem barju bo to komaj veljalo, ker so 1. našla naraven in nenasilen konec in 2. ker do danes še ne poznamo nikakih sledov drugih ljudskih skupin na Kranjskem, ki naj bi bile izpodrinile ter nato uničile kulturo kolišč. Velika oddaljenost kolišča na Studencu od brega pač ni varnostna uredba, nego gotovo posledica tega, da je bilo jezersko dno tedaj že v veliki meri suho; vodno zrcalo se je neprestano krčilo, v teku poneolitskih časov je sploh izginilo, na mestu nekdanjega jezera so ostala le lokalna močvirja ter veliki skladi šote; le ta ter najdba kolišč in množina sladkovodne konhilijske faune govore še danes o nekdanjem jezeru na Barju.

2. Pregled odkritij. L. 1854 so našli pri Borovnici lepo, tipično neolitsko kladivo iz serpentina [I, 7, 3 (3)] in leta 1856 v bližini gradu Moostal pri Notranjih goricah troje kladvastih sekir iz jelenjega rogovja, krn izdolbenca ter navrtano kamnito ploščo ovalne oblike [I, 7, 2 (3)]. A šele dve desetletji kasneje — 1875 — so naleteli pri napravi nekega jarka ob Ižanski cesti, severno od vasi Studenec na Igu, na prve sledove nekdanjih kolišč, na vrsto v ilovnato plast zabitih kolov. Opozorjen po teh najdbah, je v l. 1875—1877 Karel Dežman odkril troje skupin stavb na kolih, tretja iz leta 1877 je bila od brega najbolj oddaljena. Te skupine imenujmo vzhodno postajo neolitske kulture na Barju. Razen ostankov kolov, ki so na zraku sproti razpadali, so našli velike množine drugih predmetov, orodja iz kosti, rogovja in kamna in nekaj kovinskih, glinastega posodja, živalskih in nekaj človeških kosti itd. Te najdbe so razstavljene v večini omar dvorane I.

Leta 1905 je ugotovil W. Schmid pri Notranjih goricah novo, starejšo, zapadno postajo in jo med letoma 1907—08

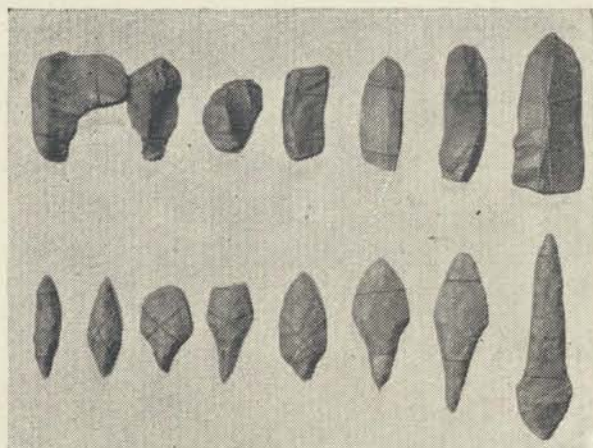
izkopal. Tudi tu je bilo več stanovališč; v enem izmed njih so odkrili mesto ognjišča. Predmeti, ki so bili najdeni tu, pa očitujejo starejše oblike nego na Studencu, zato moremo to kolišče prištevati najstarejšim na Barju. Najdbe so razstavljene le deloma v omari 8 levo spodaj.

V Ljubljani sami so našli sledove kolišč na Botaničnem vrtu; v Rožni ulici je bil najden lonček z girlandnim ornamentom (I, 9, zgoraj sreda), v Malem grabnu in v Ljublanici pa več kosov bronastega orodja.

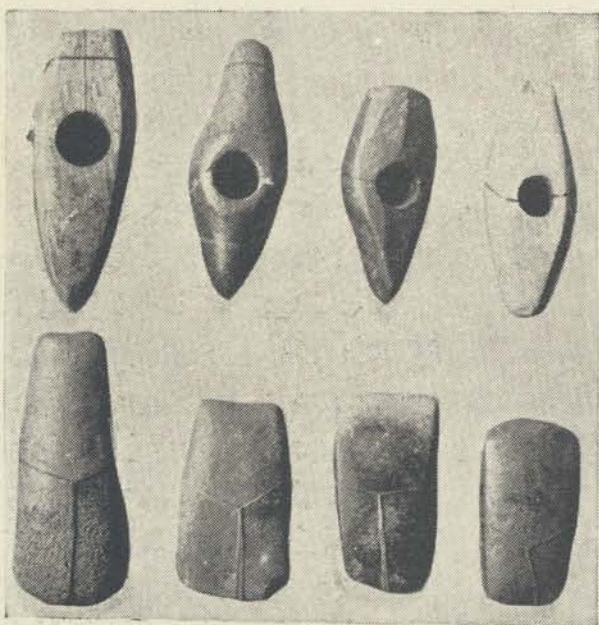
3. Kdo je bil prebivalec poznoneolitskih kolišč na Ljubljanskem barju? Med množico živalskih kosti na Studencu najdeni maloštevilni drobci človeških okostij, zlasti lobanj, pripadajo dolihokefalnemu tipu in so po naziranju strokovnjakov nordijskega porekla. Zaradi pomanjkljivosti gradiva doslej ni bila možna nobena natančnejša sodba in je mogoče videti v teh človeških ostankih tako avtohtono indogermanizacijo Evrope, kakor tudi nasprotno. Boljšo sliko nam dajejo o življenju in kulturi barjanskega človeka ostale najdbe in izkopnine, kosti in rogovja ubitih živali, ostanki hranilnih rastlin in plodov, orožje človeka, keramika, okras, lepoticje itd.

Omara 3 (spodaj), 4, 5, 6. Barjanski človek pozne dobe kamna je bil ponajveč lovec in šele potem živinorejec, ni pa še poznal poljedelstva. Med zapadno (starejšo) in vzhodno (mlajšo) postajo ni v tem nobenega razločka. Kosti ubitih divjih živali [najštevilneje so zastopani: jelen, bober, barsko govedo, barski prešič, prabik in bizon (gl. rogovja na stenah dvorane), dalje medved, volk, jazbec itd.] in domačih živali (na prvem mestu ovca, dalje koza, pes, domače govedo) so tu in tam približno enakoštevilne. Živinoreja je že precej razvita, a docela nepoznan je bil konj. Izmed ptičev najdemo kosti orla, pelikana, štoklje, gosi; jezero je bilo bogato rib in ribolov važna prehranjevalna stroka, mnogo je ostankov vidre, kune in risa. Večina teh živalskih zastopnikov je poslej izginila iz faune Ljubljanskega barja.

Omara 8. Tudi glede rastlinske prehrane je stal mostiščar na nizki stopnji lovstva, živel je od darov narave, poljedelstva ni poznal. V omari so konservirani nekateri plodovi (lešniki, lesnike, želod, maline, drnuljice itd.), ki se je ž njimi

a

b

Sl. 1. Polirano orodje iz kresilnika (a) in kladivaste sekire iz serpentina (b) s Studenca na Igu.

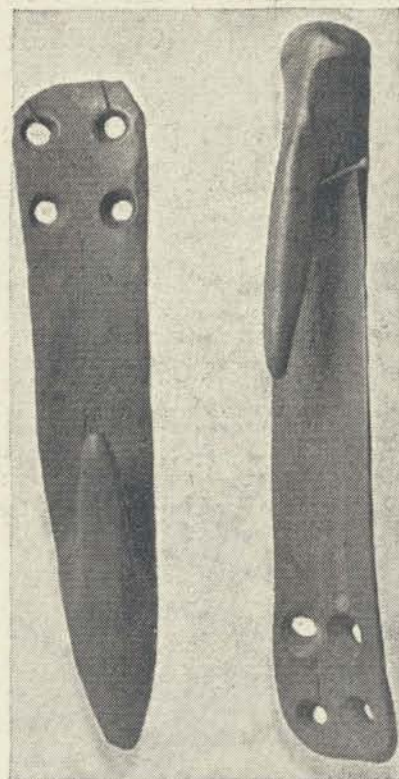
ta človek preživel. Glavno hranivo mu je bil obvodni lešnik (trapa natans), iz čigar jedrc si je mlel moko (gl. kamnite mline spodaj v om. 7) in napravljaj okusno, sladko pijačo, meto. V kolišču na Studencu so našli ponekod luščin tega lešnika do 25 cm na visoko. Žita tedanji človek na Barju ni poznal.

Omara 7. Najboljšo predstavo o življenju koliščarja nam daje orodje. Tu vidimo izdelke iz kamna, v čigar obdelovanju je stal neolitski barjan na visoki stopnji. Za orodje slabše vrste (okvir 2), za osle (1), lučala [Wurfsteine (2)], nakovalca (5), kalupe za ulivanje bronastih predmetov (6 kalupi za igle) itd. je barjan porabljal kamen iz najbližje okolice, a za težjim svrham služeče orodje boljši kamen iz oddaljenih krajev. Okvir 1 (sl. 1 a): zgoraj polirana praskala, strgala in rezila iz kresilnika, v sredi (3) osti kopij deloma s peto deloma brej nje (na peti je bila ost privezana

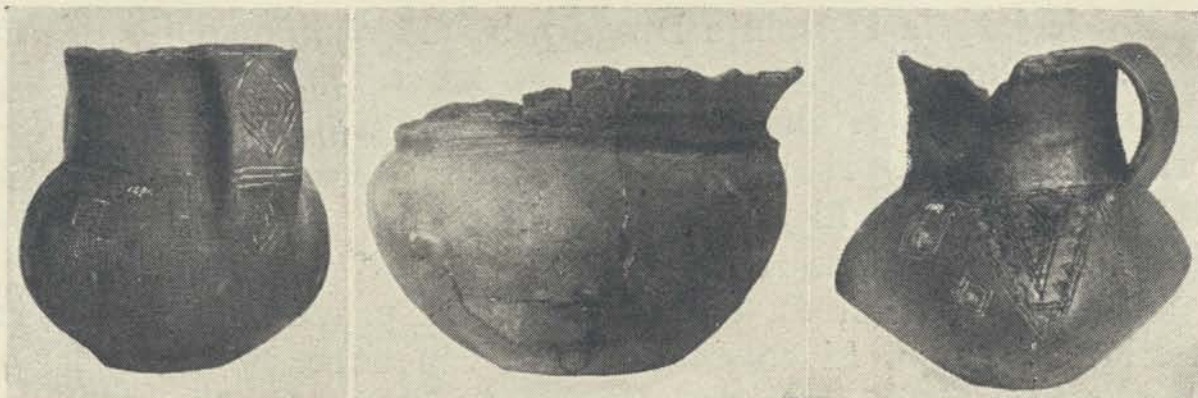
na leseno palico, kopje), spodaj levo 6 nožičev (4), desno deloma odlomljene osti. Okvir 3: polirano orodje. Zgoraj: odlomljene kladivaste sekire, večinoma iz serpentina, bazalta (1) ter iz peščenca (2). Sreda: kladivaste sekire iz serpentina (sl. 1 b) ter kladivo iz porfirja (5). Spodaj: dve ploski sekirici (Flachbeil) iz diorita (7) ter ena iz nefrita (8), iz dveh za orodja evropskih kolišč karakterističnih zelo trdih in redkih vrst kamna [prim.

sekiro iz jaspisa iz Dolnje Drage pri Reki, 2 (2)], dalje sekire iz serpentina in zadnja iz roženca. V omari spodaj osle, lučala, nakovala, mlini, vrtala in podobno. Postaja pri Studencu nadkriljuje postajo pri Notranjih goricah zlasti z dovršenostjo kamnitega orodja, ki je v poslednji starinsko in nespretno obdelano, kakor kažejo redki primeri v om. 8 levo spodaj.

Omare 3, 7 (5, 6), 8. Med artefakti prevladuje orodje iz kosti in rogovja, ki so ga našli na Studencu ogromne množine, samo sekir nad 200. Omara 3, okvir 1—6: sekire in kladivaste sekire, deloma neizdelane (1, 2), deloma že skrajno obrabljene (5). Okvir 8: igle za spenjanje protja na strehah, narejene iz rogljev rogovja, deloma izžlebljene in z ušesi zgoraj. Okvir 9: dletasti predmeti ter dvoje strgal v obliki ploskih sekir. Okvir 10: kavljji za prenašanje plena in drugih bremen. Omara 8 zgoraj levo: zbirka koščenih igel, šil, bodal, dlet; zgoraj v sredi: kladivaste sekire iz rogovja. Omara 7, okvir 5: polirane spodnje čeljusti goveda, ki so služile ali kot gladilnik ali kot strgalnik. Okvir 6: koščeno okrasje. Zgoraj (1) sedem krivčkov, napravljenih iz sekačev divjega prešiča in ostanki obeskov iz prevrtanih zob medveda, goveda, divjega prešiča in jazbeca (2, 3, 4, 5); v sledeči vrsti levo in desno (6) po troje vičkov za tkivo s še vidnimi žlebovi niti; v stekleni vitrini (7) zogljeneli ostanki platna; koščene igle z ušesci (8); spodaj: (9) koščene zaponke za obleko (fibule), najstarejši tip fibule, med najdbami iz evropskih kolišč zelo redko (*sl. 2*); (10) votla koščena cevka z mrežasto izrezljanima krajema, del nekakega obeska; (11) deščica iz jelenjega roga, z luknjami ob robih in s prečnimi pasovi, ščitek za varovanje leve roke lokostrelca — tipičen predmet zapadno- in južnoevropskih neolitskih grup; (12) vrsta votlih in počez preluknjanih rogljičev, priprave za ribolov.

Sl. 2. Koščeni zaponki (fibuli) s Studenca

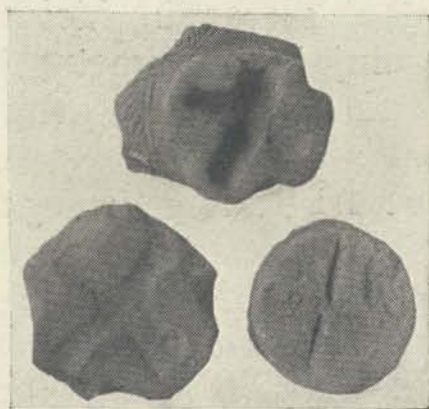
a

b

c

Sl. 3. Tipi koliščarske keramike. a, c: vrča z inkrustiranim ornamentom (Studenec), b: skleda z vrvičastim ornamentom (Notranje gorice)

Omari 8, 9. Zgodovinsko najpomembnejša je koliščarska keramika, posodje iz žgane gline. Keramika iz Notranjih goric je z izjemo nekaterih posod ohranjena le v črepinjah (gl. omara 8 levo spodaj), bolje se je ohranila keramika vzhodne postaje. Glavni tipi posod so: vrč in čaša z ročajem, skodela, krožnik s podstavkom, kroglasta steklenica ali vaza s cilindričnim vratom ter primitivna amfora. Glina je pomešana s peskom, ponekod so v njej še vidni sledovi oglja, barva posod je večidel črna, posode so prevlečene z nekim firnežem. Posebno in važno poglavje tvori dekoracija te keramike, ki razpada v glavnem v dva velika tipa: a) posode, ki so opremljene povsem preprosto z vtiski nohtov v glino, z bunčkami, bradavičastimi rti, z nazobčanimi rebri in z nazobčanimi gornjimi robovi (ustnicami) posod, slično kakor keramika bernburškega tipa; b) posode, ki nosijo vrezan ali vgraviran linearen ornament. Starinska in groba keramika iz Notranjih goric (zapadna postaja) kaže z izjemo ene same skledice ornament tipa a (poleg drugih razlogov nas navaja tudi ta k naziranju, da je zapadna postaja starejša od vzhodne). Keramika vzhodne postaje (*sl. 3 a, c*) pa vsebuje i tip a, toda v večji meri posode zelo razvitega tipa b. Ornament je tu izveden na dva načina: 1. linije so samo vrezane, a prazne; 2. linije so izpolnjene z neko belo snovjo, torej inkrustirane. Glavni motivi so: navadne, vodoravne ali navpične črte; krogi, sami ali v pravokotnikih ali z motivom žage, turbinskih loput in res na obodu; krogi z včrtanimi križi itd.; pokončni pravokotniki z včrtanimi krogi;

Sl. 4. Noge krožnikov z motivom križa s Studenca na Igu

rombi; pravilno in narobe postavljeni trikotniki; motiv peščene ure i. t. d. Kompozicijo ornamenta tvori večidel razdelitev okrašene ploskve v pas okvirjev in metop z omenjenimi motivi, torej ali kompozicija v načinu friza ali pa prosto stoječe metope.

S keramiko iz avstrijskih jezer Mondsee in Attersee ter s slavonsko (Vučedol) tvori ižanska posebno tipično skupino, t. zv. vzhodnoalpsko poznoneolitsko, ozir. eneolitsko keramiko kolišč. Na severu in zapadu sta

bili njeni sosedi zvončasta in vrvičastoornamentna keramika (tudi v Notranjih gorica nahajamo primere posod, *sl. 3 b*, kjer je ornament vtisnjen z vrvicami (Schnurkeramik), kar znači, da je barjanska kultura sprejemala vase tudi elemente drugih etničnih skupin), na vzhodu in jugovzhodu pa je mejila na njeno področje stara spiralna keramika Podonavja in Pobalkanja. Oblike ižanskih posod se naslanjajo še na tradicije nordijskega stila usnjatih čutaric in čaš, njih ornament je pa docela preoblikovani neolitski podonavski spiralni stil (Butmir v Bosni). Slično keramiko srečamo tudi na Cipru in v Mali Aziji, a M. Hoernes domneva, da je ta keramika predstopnja mikenskogeometrične. Potovanje njenih tipov dokazujejo najdbe sličnih posod v Spodnji Avstriji in na Moravskem, neposredne zveze vežejo Studenec z Melkom ob Donavi, za kar govori v prvi vrsti motiv vtisnjenih ali izoblikovanih križev (*sl. 4*) na nogah krožnikov (omara 8 a spodaj).

Sl. 5. Glinast idol z Iga

Isti ornamentalni sistem vidimo na glinastih idolih (omara 8 a), ki edini vsaj deloma spominjajo na umetnost koliščarjev in ki so tipičen pojav podonavskih kulturnih grup poznega neolitika (*sl.* 5). Med ostalo keramično robo je omeniti v omari 9 glinaste ropotuljice (igrače), v omari 8 a kos žganega glinastega tlaka, množico vitljev, uteži za mreže, enako v omari 7 (4), glinaste uteži ter vrsto glinastih topilnikov, kalupov in vlivalnikov za topljenje in vlivanje bakra in brona. Naselbina na Studencu je morala torej dočakati tudi prvo dobo bakra in brona.

Literatura. Starejša gl. Deschmann, Führer durch das Krain. Landes-Museum Rud. in Laibach, 1888, 20 sl. Schmid, Jahrbuch für Altertumskunde, IV. 1910, 92 a sl. Hoernes, Jahrbuch der Zentral-Kommiss., III, 1905, 45 sl. Hoernes-Menghin, Urgesch. der bild. Kunst in Europa. Wien, 1925, 3. Auflage.

b. Doba bakra in brona (okoli 2000—1000 pr. Kr.).

»Doba bakra ni, kjer nastopa, nič drugega nego zadnji del mlajše dobe kamna« (M. Hoernes) in to dejstvo je posebno jasno v skupini vzhodnoalpskih kolišč, ki tvorijo samostojen izvor nove kulture kovin. V omarah 8 in 7 (2) razstavljene glinaste ter kamnite priprave za vlivanje bronastih izdelkov pričajo, da je tudi neolitski barjan tik pred koncem teh nadvodnih naselbin, najbrže po posredovanju trgovcev iz Orienta, spoznal kovino. Ker so namreč bronasti predmeti z Iga le iz najstarejše dobe bronastih kultur, sklepamo, da je tedaj življenje na koliščih prenehalo.

W. Schmid je dobo bakra in brona na Kranjskem razdelil le v starejšo in mlajšo, ker ohranjeno gradivo ne dopušča boljše razčlenitve. Starejšo dobo zastopa Ljubljansko barje s predmeti, ki se še naslanjajo na prejšnjo tehniko v kamnu. Tako posnemajo n. pr. ploske sekire [11, 4 (1) z Barja, (2) iz Malega grabna] staro kamnito neolitsko sekiro [7, 3 (2)], bronasta bodala s Studenca [11, 6 (1)] pa osti sulic iz kresilnika (7, 1) itd. Najlepša bronasta predmeta z Barja sta trikotno italisko bodalo z zakovicami [11, 3 (1)], ki so nekoč nosile oblogo ročaja, ter kratki meč z dolgim ročajem [11, 3 (2)], ki pripadata po razdelitvi Monteliusa 1. periodi dobe brona (okoli

2200—1700). Vzdolž rebra bodala (sl. 6) vidimo vrezan linearen ornament iz vzporednih linij s frizom polkrogov, ob oblem vrhu bodala pa polkrog, katerega spodnji premer nosi motiv t. zv. volčjega zoba.

Mlajši dobi brona pripadajo ostala kranjska najdišča, n. pr. Jurka vas in Črmošnjice pri Novem mestu, Zagorje ob Savi, Veliki Otok pri Postojni (ki tipološko pripada h kranjskemu inventarju dobe brona), Drnovo pri Krškem, Mihovo pri Št. Jerneju, Pusti gradec, Radovljica, Bled, Prestranek, Veliki

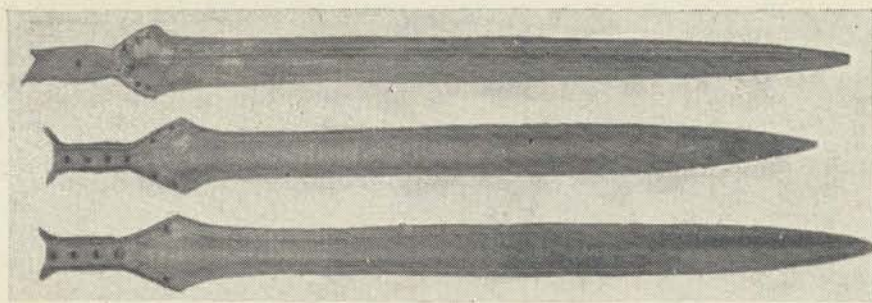

Sl. 6. Bronasto bodalo z Iga

Koren itd. Le najdbe iz Jurke vasi in Črmošnjic ter iz grobišča v Zagorju ob Savi so morda preostaline naselbin iz dobe brona, vse ostalo pripada t. zv. depojskim najdbam, izvirajočim iz imetja potujočih trgovcev, ki so tedaj prinašali novo kovino in kovinaste izdelke v deželo. Zato smemo domnevati, da je bila naša domovina v dobi brona zelo redko poseljena in da je nove oblike nosilo tudi drugo ljudstvo, ne samo in ne več skupina koliščarjev. Depojske najdbe so zaradi svoje slučajnosti brez pomena, kajti večidel vsebujejo tipe vseh period in dokazujejo le, da je bila Kranjska že tedaj prehodno ozemlje različnih trgovskih poti; preko nje je Sredozemlje zamenjavalo bron za severni jantar, za ogrsko zlato ter za zlato, sol in baker Vzhodnih Alp. Odsvit teh prastarih trgovskih zvez je nemara mitos o Argonautih, katerih potovanje z ladjo Argo je skušal Plinij mlajši spraviti v zvezo z našimi kraji v tem smislu, da so Argonauti z ladjo pripluli po Donavi in Savi (torej tudi po Ljubljani) do Vrhnike, kjer so jo zadeli na rame in jo nesli preko »Alp« (Hrušice) do Jadranskega morja. Ni dvoma, da je bila važna prav vodna pot in tu moramo misliti na Ljub-

ljanico, ki nas z množino v njeni strugi najdenih bronastih predmetov v tem tudi potrjuje, kajti jezero na Barju je moralo biti tedaj že suho. Najdbe v Bohinju, na planini Belščici v Karavankah, v Radovljici itd. pa govore tudi o starih trgovskih poteh in zvezah s severa preko Alp v dolino Soče in Bače k morju.

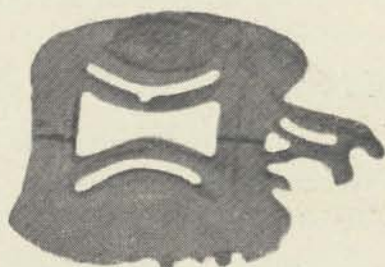
Omara 11, 4: Razvoj bronaste sekire od navadne ploske sekire dalje. Zaradi stalnosti položaja v toporišču je rob sekir kmalu zadobil obliko uhljev, ki so oklepali les. Da sekira pri

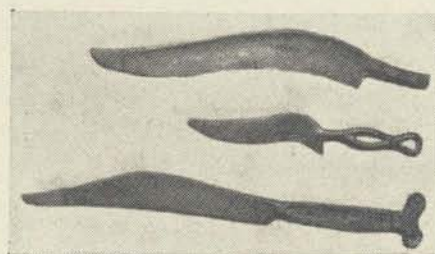
Sl. 7. Meči iz brona iz Gradišča pri Avberju (zgoraj), iz Vnanjih goric (v sredi) in iz Št. Jerneja na Dol. (spodaj)

udarcu ni drčala, je služil zasek, rob v sredi trupa sekire. Ti uhlji se nahajajo v sredi ali zgoraj; kranjske oblike jih imajo večinoma v sredi. V teku razvoja so se uhlji sklenili, nastal je tip votle sekire (Tüllenbeil) z zanko (11, 2), skozi katero je bila sekira z vrvjo pritrjena na toporišče. Vendar ta razvoj ni tudi časovno tako razumljiv, nego nahajamo istočasno i tip uhljaste i votle sekire že v 2. periodi nordijske dobe brona (1700—1400 pr. Kr.). Sekira današnje oblike z luknjo, vzporedno rezilu (11, 2, iz Zemuna pri Ilirski Bistrici), je v zbirki edina. Okvir 1: zbirka srpov iz depojske najdbe v Črmošnjicah. Okvir 3: vrsta mečev (*sl. 7*) in bodal iz kesnejše dobe brona, večinoma podonavskega tipa (o. 1400—1000). Okvir 5: spodaj osti sulic, ki so na stožcu deloma okrašene z vrezanimi linijami (meč zgoraj je hallstattski). Okvir 6: zapestnice in obroči iz kesnejše dobe brona, v sredi (1) uvit ovratni obroč iz Velikega Korena, ob straneh več obročev z deloma vrezanim ornamentom. Omeniti je tu še značilno britev (*sl. 8*) iz Jurke vasi (2), spominjajočo na slične primere

iz gornjeitalskih najdišč v Peschieri, ki jih datirajo okoli 1400 do 1200 (3. perioda nordijske dobe brona po Monteliusu), trnek za ribolov iz Ljublanice (3), karakteristične nože z zvitimi ročaji (sl. 9) iz Ljublanice (4), igle pod 5 s Studenca (nad 5 so že hallstattskega datuma) ter glinasti obesek iz Pustega gradca (6). V omari spodaj srpi, v sredini meč iz Krškega (1930), desno kosi bakra, deloma v obliki neobdelanih rudnih gmot, deloma v obliki razbitih predmetov.

Sl. 8. Britev iz brona
(Jurka vas)

Sl. 9. Noži iz brona
z zvitimi ročaji (iz Ljublanice)

Lit. W. Schmid, Carniola, II., 1909, 112 sl. K. Schumacher, Stand und Aufgaben der bronzezeitlichen Forschung in Deutschland, X. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 1917, 9 sl.

C. DOBA ŽELEZA. HALLSTATT IN LA-TÈNE. (DVORANA II.)

a. Splošno.

1. Okoli l. 1000 pr. Kr. so se evropske zemlje seznanile z železom in ker so se tedaj izvršile tudi velike spremembe v etnografskem pogledu, se je kulturna slika Evrope izza te dobe močno predrugačila. Na prvem mestu se je to zgodilo v Heladi, kjer so nova grška plemena, Dorci in Tesalci, prišedši s severa, zasedli ozemlja kesnejše, historične Grčije in pregnali staro ahajsko prebivalstvo i s celine i z otokov na obale nasproti ležeče Male Azije. Staro kulturo kretske-mikenskih gospodstev in palač, kulturo brona, je zamenjala nova, kultura poljedelca in železa. Popolnoma so se spremenile tudi

socialne, gospodarske in ostale razmere. Ta čas imenujemo grški srednji vek, v umetnosti pa dobo geometričnega stila.

Vzporedno s spremembami v Heladi so se vršile spremembe na italjskih tleh, kjer je južni del polotoka prešel polagoma v popolno odvisnost Grčije, dočim sta Srednja in Severna Italija ohranili svojo samostojnost. V Srednji Italiji vlada tedaj kultura Etrurcev, nam še neznanih priseljencev, v severni Italiji pa se bolj ali manj neprekinjeno nadaljujejo tradicije iz dobe brona, ki jih je sčasoma nadomestil vpliv srednjeitalske Etrurije. Od njih je za nas posebno važna venetska ali estenska (Este) kultura v severovzhodnem oglu polotoka, ki je v svoji 2. in 3. stopnji (o. 800—400 pr. Kr.) jasno zastopana tudi na slovenskih tleh, pri Sv. Luciji ob Soči, odkoder so izžarevale hallstattske oblike tudi v Savsko dolino, kjer nahajamo drugo središče hallstattskih form, Vače. Tu nam starejši grobovi razodevajo še prvotni, vaško-hallstattski značaj, mlajši pa že vedno bolj se uveljavljajočo premoč italškega vpliva.

2. Dobi železa prisojamo zadnje tisočletje pr. Kr., ne brez protislovja, kajti ta doba še traja. Delimo jo v starejšo, hallstattsko (1000—400) in mlajšo, latènsko (400—50), imenovani po krajih Hallstatt (v Salzkammergutu) kot najdišču poglavitnih »hallstattskih« tipov, in La-Tène (ob Neuenburškem jezeru v Švici) kot prvem najdišču strnjenih ostankov starih keltskih naselbin in grobišč. Nosilci hallstattske kulture so različna bolj ali manj opredeljena ilirska plemena, za latènsko odgovarjajo Kelti. Ta razdelba seveda ni vselej točna, kajti nekateri predeli so v t. zv. »hallstattskih« stoletjih brez pravih hallstattskih form, v mlajših pa nekateri brez latènskih, a poedine etnične skupine morejo biti tudi v posesti kulturnega inventarja druge, kakor na pr. kranjski Japodi, ki njih nekropole v Šmihelu pri Postojni pripadajo takšnim mešanim kulturam. Ležišče hallstattskih kultur je Srednja Evropa s pripadajočim Podonavjem in tu razlikujemo (po M. Hoernesu) štiri glavne skupine: 1. jadransko na jugovzhodu (Dinara, Vzhodne Alpe od Adrije do Drave, Bosna in Hercegovina, Hrvatska-Slavonija, Primorska, Kranjska, Južna Koroška in Južna Štajerska); 2. podonavsko (severne Vzhodne Alpe, Sudeti, sev. Štajerska,

Koroška, zap. Ogrska, Avstrija); 3. polabsko in poodersko skupino in 4. zapadno ali rensko-ronsko skupino (zap. in južna Nemčija, sev. Švica, vzh. Francija). V vsaki od njih razlikujemo nadaljnje skupine, stopnje ter periode. V 1. nahajamo dva med seboj zelo različna pododdelka in sicer a) dinarsko, b) alpsko skupino; poslednji pripadajo naši kraji.

Za analizo in kronologijo nam služi razvoj posameznih tipov in ti so: 1. keramika, 2. bronaste posode-situle, 3. fibule-zaponke, 4. meči, 5. čelade in šlemi; deloma tudi zapestnice in igle.

b. Hallstattska doba na Kranjskem (1000—400 pr. Kr.).

Nič ni bila manj nego neupravičena krilatica, da bi mogli to dobo namesto po Hallstattu imenovati po Vačah pri Litiji, da so seveda to grobišče prej odkrili, kajti v vaški kulturi imamo vse značilnosti in posebnosti lokalnega hallstattskega tipskega inventarja. Kdaj in kako so se na tleh naše dežele ustvarile podlage in oblike razvoja, kakor ga vidimo v 1. pol. zadnjega tisočletja pr. Kr., nam ni znano. V dobi brona je bilo (gl. zgoraj) naše ozemlje redko poseljeno in sploh ne poznamo doslej še nikakih ostankov naselbin iz 2. tisočletja. Nasprotno pa opazimo v hallstattski dobi neverjetno gosto naseljenost in skoro ni več kraja brez zapuščin nekdanje kulture; zbirke v dvor. II. nam pa dajejo le fragmentarno sliko, kajti najmanj toliko gradiva iz naših krajev hranijo javni in privatni muzeji na Dunaju, v Berlinu itd. In vendar vemo o tej dobi skoro manj nego o koliščih na Ljubljanskem barju, kar moramo pač pripisovati nesrečni usodi, ki je doletela naše starine pri izkopavanju.

Vse nam ohranjeno gradivo iz hallstattske in latenske dobe izvira iz grobov, dočim od gradišč na Kranjskem ni bilo izkopano in ohranjeno niti eno in nam iz 1. tisočletja pr. Kr. nista znana niti ena oblika in primer prebivališča, kaj šele naselbinske kontinuitete. Vendar je le-ta morala biti in čeprav je za večino naših prazgodovinskih najdišč od neolitske do rimske dobe zdaj že uničena, jo dokazujejo izkopavanja na Gradišču pri Vel. Malenci, kjer pripadajo razne zapored sledeče

Sl. 10. Starejše fibule iz Vač. Navadna ločna fibula spodaj, vaška vozlasta fibula zgoraj

si plasti raznim periodam predzgodovine v nepretrgani zvezi. Toda to je osamljen in za predzgodovino malo pomemben primer in tako smo za celoto navezani na eni strani na sterilno gradivo večjidel ne iz-, nego prekopanih in poropanih grobov ter na podatke antičnih avtorjev.

Do vpada Keltov (o. 400 pr. Kr.) je prebivalstvo naših krajev ilirsko, Emona n. pr. je ilirska naselbina. Ilirska plemena nahajamo tedaj od severnega Balkana do Brennerja in od ilirskih Venetov v Beneški ravnini do Donave. Ob Kvarneru prebivajo tedaj Istri, severno od njih, na južnem delu Kranjske, Japygi-Japodi (nekropole v Šmihelu pri Postojni), južno od Istre, v Dalmaciji, Liburni itd. Zapuščina kranjskih Ilirov je velika, podlago za

njeno obravnavanje pa tvorijo grobovi na Vačah.

V a č e.

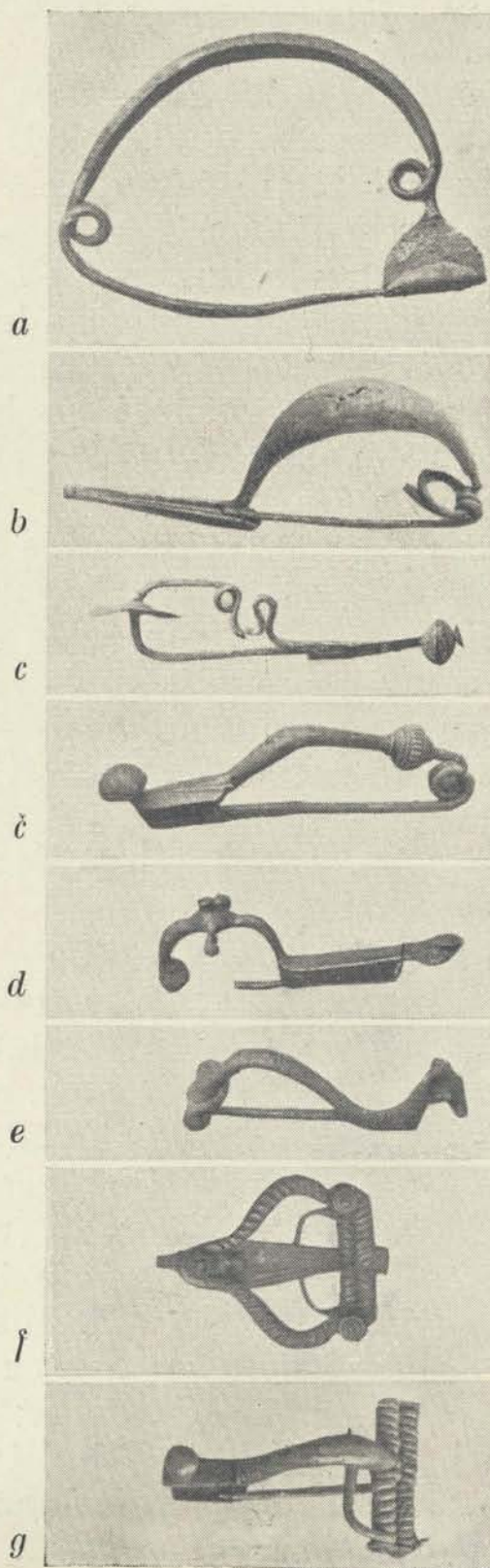
Najdbe iz Vač: Omara 10, 1—22, ter keramika v omari zgoraj; omara 8 a sreda zgoraj keramika; 6 sreda zgoraj situla; 6 a zgoraj šlemi, čelade. Nasproti 8 na steni ob oknu risba prizorov, upodobljenih na situli. Ogromno gradivo iz Vač hrani Dunaj (Predzgodovinski muzej).

Vače so naše najznamenitejše hallstattsko najdišče. Leta 1877 so bili izvršeni prvi izkopi na Slemškem nad Vačami, l. 1878—82 so se nadaljevala izkopavanja tu in na Kleniku ter Cvetežu pod Sveto goro. L. 1882 je bila najdena situla. Skupno je bilo odkritih nad tisoč grobov. Kraj naselbine je še vedno neznan. Izmed grobov tvorijo večino plani grobovi (Flachgräber), le malo je gomil (Hügelgräber). V glavnem razlikujemo dve skupini in sicer: 1. starejše grobove z žarami (Brand-

gräber, po M. Hoernesu o. 700 pr. Kr.), ter 2. mlajše grobove z žarami in mlajše skeletne grobove (500 pr. Kr.). Časovno teh dveh skupin ni mogoče čisto točno medsebojno opredeliti, ker tedaj pač niso nenadoma zavrgli sežiganja, vidimo pa, da so skeletni grobovi bogatejši nego grobovi z žarami ter iz mnogo razvitejšega časa.

Plani grobovi na Vačah stojše v tradiciji planih pokopališč z žarami (Urnenfelder) iz pozne dobe brona (pr. Ruše pri Mariboru, starejše grobove v Šmihelu pri Postojni). Keramika te stopnje je atipična, glede oblik neenotna in primitivna, v nekaterih primerih iz Vač vidimo še životarjenje starih keramičnih tipov z Ljubljanskega barja. Tudi so tipi prve skupine revni. Med fibulami so zastopane navadne polkrožne in ločne fibule starejše hallstatske oblike, deloma z gladkim, deloma z vozlastim locnjem (10, 16, 17, 19) in redoma z dvema zavojema, poslednja se nazivlje tudi »vaška vozlasta fibula« (prim. sl. 10 a, b). Semintja se pojavi tudi fibula v obliki očal (Brillenfibel) starejših oblik (v našem muzeju jih ni). Zapestnice so primitivne, konci nestaknjeni, pogosta

Sl. 11. Fibule mlajše hallstatske dobe na Kranjskem: (a) ločna fibula s polkrožnim ležiščem igle; (b) čolničkasta fibula; (c) vijugasta fibula; (č) certoska fibula; (d) rtasta fibula; (e) živalska fibula; (f) fibula v obliki lire; (g) fibula v obliki samostrela

zapestnica iz bronaste pločevine (okvir 16) s kaveljčki za sklepanje. Značilnost starejših grobov je uporaba železa za okrasje in lepoticje, dočim je orožje iz teh grobov večinoma iz brona, kar priča o tem, da je bilo železo na tej stopnji še zelo redko; primere gl. okvir 19 (1. ovratnica, 2. vlasnica z involutiranim koncem, 3. ločne fibule); 12 (zapestnice); 2 (1, 2) itd. Vaška posebnost so fibule, okvir 17, katerih jedro tvori železo, ki je na eni strani izkovano v iglo (tudi ležišče igle je navadno železno), dočim je na locnju nanj ulit bronast plašč, večinoma z že omenjenimi vozli. V mlajših stopnjah je razmerje ravno nasprotno, okrasju služi le dragocenejši bron, orodje in orožje pa je železno. Drugi predmeti iz starejših grobov so različni jantarski in stekleni obeski, biseri, noži, uteži, brusi, vitlji itd.

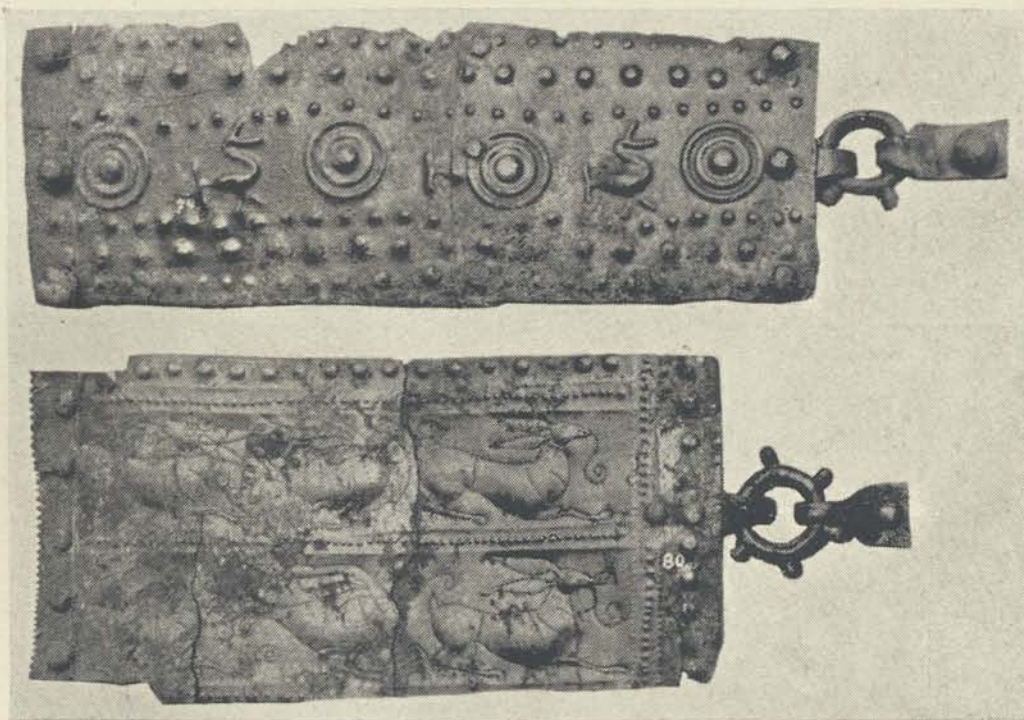
V mlajši skupini zasledimo na Vačah močnejše vplive z zahoda (Sv. Lucija ob Soči) in z jugozahoda (venetska ravnina), ki prinesejo v keramiko nove tipe posod, n. pr. sklede (8 a zg. sreda) ter krožnik na podstavku, slabše razvito amforo in lonec v obliki situle, stoječe na ozki nogi (1 zgoraj). Tipične za mlajšo stopnjo grobov z žarami so (*sl. 11 a*) ločna fibula s polkrožnim ščitkom ležišča igle [10, 17 (2)], ločna fibula z nabrazdanim locnjem in iztegnjenim ležiščem igle [10, 20 (1), 10, 20 (5)]; na locnju se nahaja plastična figura ptiča, na igli

Sl. 12. Ločna fibula iz Vač s ptičem in obeskom iz pločevine

pa obesek iz bronaste pločevine s punciranimi motivi (*sl. 12*); dalje čolničkasta fibula [10, 22 (8)], vijugasta [10, 20 (3, 4)] in rtasta fibula (imenovana po rti na vrhu locnja) [10, 21 (2)], a že tudi starejše oblike t. zv. certoške (Certosa) fibule [10, 21 (1)]. V verjetno najmlajših, skeletnih grobovih se razvoj teh form nadaljuje. Tu so bile najdene fibule, obložene z jelenovo roženino [10, 22 (3)] ali s steklenim ježastobodljikastim plaščem [10, 22 (5)]; nov je v njih tip fibule v obliki samostrela (10, 22 nad 6) in odlični primer fibule v obliki lire [10, 23 (5)]. Ta inventar spopolnjujejo deloma gmotaste, deloma votle zapestnice, igle s karakterističnimi glavicami (10, 14;

prim. tudi dvor. I, 11, 6), gumbi, obeski in okraski, železno orodje in orožje (glej spodnje okvirje ter okvirje 2, 5, 6, 7), zlasti pa sekire in sulice, okovi in sklepniki opasačev (*gl. sl. 13*) iz bronaste pločevine (10, 10, 11), deloma s figuralnimi, deloma z ornamentalnimi frizi in motivi, šlemi in situle. Mečev na Vačah niso našli, pač pa nam to izgubo nadomestujejo iz-

Sl. 13. Sklepniki opasačev iz Vač. Zgoraj sklepnik z geometričnim živalskim in vzorčnim ornamentom, spodaj sklepnik z živalskima frizoma

redna dela venetsko-ilirskih toreutičnih delavnic: vaška situla (*gl. sl. 14*), šlemi (*sl. 14 a*), ki pripadajo etrurskemu tipu, in znameniti tolčeni bronasti okov opasača, okrašen s prizorom turnirja staroitalskih jezdecev (Dunaj). Ti spomeniki umetniškega dela gotovo niso nastali doma na Vačah, nego so bili tja importirani iz italških delavnic, kajti, če sodimo po figurah, izrezanih iz jelenjega rogovja [10, 22 (1)], je imela umetnost na Vačah najneznatnejše mesto.

Deschmann, Führer, 41. Hoernes, Wiener Prähist. Ztsch. I., 1914, 39—52. (Odslej: W. P. Z.)

Stopnja Vače I.

Tipski inventar starejše skupine grobov na Vačah (= Vače I) se tesno naslanja na vzhodnoalpsko, podonavsko obliko hallstattske kulture, a se seveda po marsičem loči od nje, mlajša skupina grobov (= Vače II) pa stoji pod vplivom italških

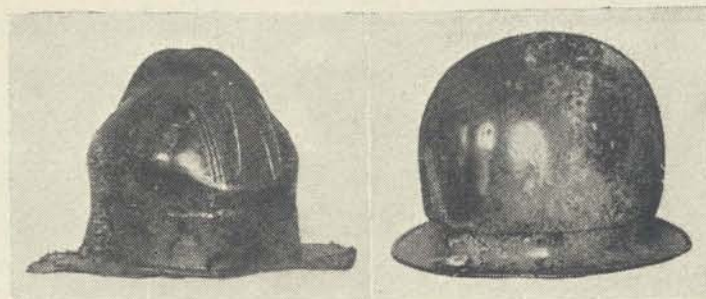

Sl. 14. Bronasta situla iz Vač (pogled z dveh strani)

skupin. Izmed ostalih kranjskih najdišč moremo stopnji Vače I prideliti Šmihel pri Postojni, starejše grobove v Podzemlju v Beli krajini, starinski inventar morda mlajših grobov v Cerknici na Notranjskem ter del grobov v Mokronogu. Deloma se po tipih ujema s to stopnjo tudi starejši inventar iz Idrije. Mlajši hallstattski periodi Vače II pa pripadajo vsa ostala kranjska najdišča, zastopana i v Narodnem muzeju i drugod.

Podzemelj. Omara 4 a. Izkopavanja so se v tem kraju vršila leta 1887/88 in sicer deloma za ljubljanski in deloma za dunajski muzej. Odkriti sta bili dve večji gomili z nad 200 skeletnimi grobovi in približno 60 manjših z enakimi grobovi (od teh 20 za Ljubljano, ostale za Dunaj). Ob robu

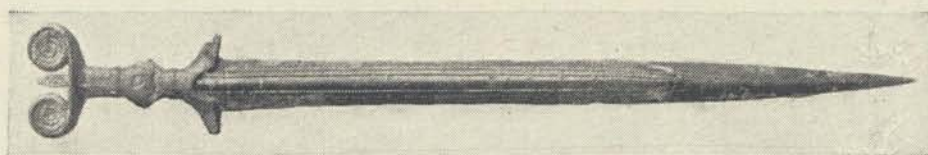
nekropole so se nadaljevali keltski grobovi. Tu razstavljeni inventar je deloma celo starejši nego Vače I, kajti v enem izmed teh grobov s kamnitimi skrinjami je bil najden antenski meč (*sl. 15*)

Sl. 14 a. Bronasta šlema iz Vač

z bronastim križcem 6 (1) in s starinsko posodo (*sl. 16*), predmeti, ki jih moramo postaviti na sam začetek hallstattske dobe. (Prim. slične lonce iz Šmarjete 8 desno zgoraj in iz Vač.) V ostalem pa pripadajo bronaste najdbe iz P. najrazličnejšim stopnjam hallstattske kulture. Keramika iz Podzemlja (4 zgoraj) je neokretno lokalno posnemanje zunanjih vzorcev, tipom črnoglinastih amfor (zgoraj v sredi) služijo kot podlage stari keramični tipi zgornjeitalske kulture Benacci (stopnji I in II, o. 1100—750 pr. Kr.), seveda močno nerazumljeni, v ornamentu pa vidimo še ostanke stare podonavske spiralne keramike (*sl. 17*). Na nasprotni strani (4 zgoraj) se nahaja vrsta glinastih živalskih figuric, uteži, igrač in manjših posodic iz Podzemlja.

Deschmann, Führer, 66. Reinecke, Mittheil. Antrhop. Gesellschaft, Wien, 1900, 44; Hoernes, W. P. Z., II., 1915, 119 sl.

Sl. 15. Antenski meč iz Podzemlja

Cerknica. Omara 6 a (9, 10, 12). Izkopavanja v letu 1877 na hribu Tržišče nad Cerknico, najdenih nad 60 žar s pepelom. Tudi ta inventar je deloma zelo starinski (12, bronaste zapestnice s kavljji iz pločevine, obročki, srp, spiralasto uvite igle), deloma pa jako grobo izvedena lokalna produkcija (10, fibule t. zv. vijugastega in rtastega tipa); tudi spiralne fibule v obliki očal pripadajo stopnji Vače I.

Deschmann, Führer, 68.

Sl. 16. Glinasta posoda
iz Podzemlja

Mokronog, 6 (5—6 in sledeče)
Tudi del mokronoških najdb nosi značaj starejše hallstattske periode in sicer tako oni s selišča Ostrožnik (izk. 1885), kakor del najdb s Slepška. Najstarejši tipi so najdeni na Ostrožniku (5, 6): spiralaste fibule v obliki očal, polkrožne ploščate fibule s punciranimi ščitki in obeski (sl. 18), igle, polkrožno uvita britvica, sklepnik pasu, velike torzirane (spiralaste) ovratnice z nazaj zavitimi konci itd. Starejši tipi s Slepška so zbrani na okv. 7—12 in 6 a, 1, 4: okrasje, ki je še pogosto železno, bronasti kelti in noži, pločevinasti žični obroči, okovi opasača (10) deloma z bronastim plaščem, navadne polkrožne ločne, vaške vozlaste fibule (6 a, 2), čolničkaste fibule, med drugimi večja z obeskom (6 a, 4) z italiskim cik-cak ornamentom na locnju in s punciranimi ploščicami na verižicah itd. (sl. 19). Tudi keramika grobov na Slepšku je starinska. Najdbe izvirajo deloma iz planih grobov z žarami, deloma iz gomil.

Deschmann, Führer, 56. Hoernes, W. P. Z., II., 1915, 113—115.

Stopnja Vače II.

Mlajši hallstattski periodi Vače II pripadajo vsa ostala kranjska najdišča, zastopana v muzejskih zbirkah. Med njihovimi predmeti se sicer nahajajo še vedno tudi starejše oblike, a odločilne so za kronologijo mlajše. V keramiki opazimo v tej periodi odločno naslanjanje na estenske keramične vzorce, ki prihajajo na Kranjsko skoro gotovo preko Sv. Lucije ob Soči (II) in tudi med ostalim inventarjem nahajamo zdaj premoč italjskih oblik (fibule). Najvažnejše mlajšehallstattske kranjske skupine so: Šmarjeta pri Novem mestu, Šmagdalen-ska gora pri Šmarju na Dol., Rovišče pri

Sl. 17. Glinasta posoda
iz Podzemlja s spiral-
nim ornamentom

Krškem, Vinkov vrh pri Dvoru nad Mokronogom in Mokronog, razen teh so pa seveda še druge, manj pomembne, n. pr. Vel. Malenca pri Brežicah, Zagorje ob Savi, Bohinj itd. Vážne zbirke iz kranjske poznohallstattske dobe hranita Dunaj in Berlin (poslednji zlasti popolen vojaški oklep iz Št. Vida pri Stični).

Šmagdalenska gora pri Šmarju. 4 (1—12), 6 zgoraj (keramika), 5 (žrtvena?) posoda, 6a (šlem), 6 (situla). Na Š. g. so kopali od l. 1882 dalje, skupno so tam odkrili dvojje velikih gomil, eno z okroglo 150 grobovi, deloma z žarami, deloma skeletnimi, deloma iz mlajše hallstattske, deloma že iz laténske dobe, drugo pa z okroglo 200 večinoma skeletnimi, poznohallstattskimi grobovi. Ljubljana hrani s Šmagdalenske gore le hallstattski inventar, ostalo se nahaja na Dunaju. Poleg starejših oblik fibul (2), zapestnic (6) in ovratnih obročev (1) vidimo le mlajše italske vzorce (*sl. 11 e*), poznane že iz Vač, zlasti fibule z živalskimi figurami (4), dalje certoške fibule in fibule v obliki samostrela, kombinacije obeh oblik, kačaste fibule kesnejše forme itd. Ostali inventar tvorijo okovi opasačev (5, 8), zapestnice (3), železno orodje in orožje, noži itd. s sledovi bronastih plaščev (9—12).

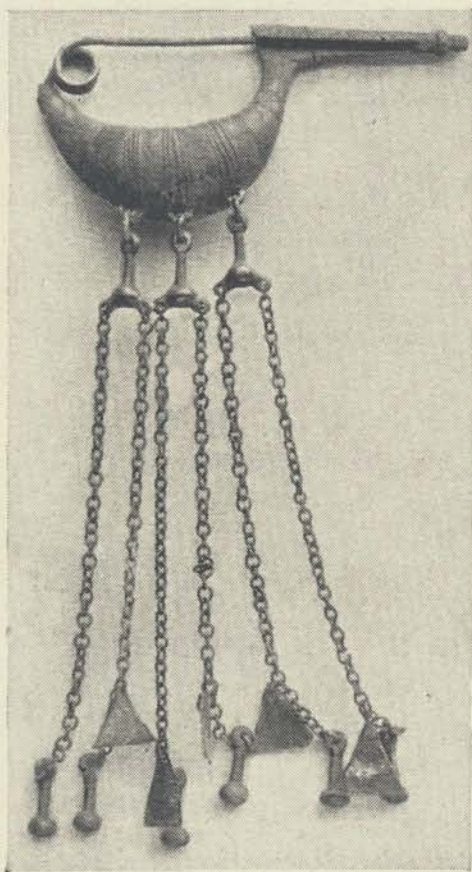

Sl. 18 Polkrožni fibuli s punciranimi ščitki iz Mokronoga

Posebno poglavje tvori šmagdalenska toreutika. Omara 6 zgoraj levo so situle in ciste s tolčenim ornamentalnim okrasom s Šmagdalenske gore, slično kakor na Vačah; zgoraj v sredi gostorebrasto vedro iz bronaste pločevine (*sl. 20 a*). V vitrini 5 prelepa daritvena posoda iz brona (*sl. 20 c*), s pokrovom z deloma ohranjenim figuralnim dekorjem in vencem pločevinastih obeskov spodaj. V omari 6a šlem etrurske forme s Š. g., s širokimi kraji in dvema grivama. Mnogo bolj očituje italske vplive šmagdalenska ke-

ramika (om. 6 zgoraj) s tipično estenskimi oblikami posode v načinu posnemanja bronastih situl in značilno razdelitvijo dekorja (sl. 20 b): 1. in 2. od leve dve posodi na koničnem podstavku s slikanim trikotniškim dekorjem na trupu; 3. od leve visoka situli podobna posoda z vzporednimi vodoravnimi pasovi in rdečo glazuro; 4. od leve eden najlepših primerov te rdečeglazirane keramike z značilno obliko, motivom tekoče spirale med dvema pasovoma. 1. od desne posoda lokalne produkcije s plaščem bronastih lusk na trupu (značilen primer posnemanja kovinskih posod v lončarski tehniki); 2. od desne spodnjeitalska, apulska amfora s slikanim geometričnim vaznim dekorjem. 4. od desne situlasta vaza zgoraj omenjenega tipa. Docela slične keramične vzorce imata Idrija in Sv. Lucija ob Soči, odkoder je tudi moral prihajati ta val italjskih elementov v našo šmagdalensko skupino.

Deschmann, Führer, 93. Hoernes, W. P. Z., II., 1915, 98, sl.

Sl. 19. Čolnickasta fibula z obeski iz Mokronoga

Šmarjeta pri Novem mestu. Omara 10 (23—42), 6 situle, 6 a šlemi, 8 zgoraj keramika. Izkopavanja in najdbe od l. 1879 dalje; odkritih približno 100 gomil izmenično s skeletnimi in pepelnimi grobovi. Predmeti izvečine v Ljubljani in na Dunaju. Grobovi moških se dobro ločijo od ostalih. Inventar je poznohallstattski. Razviti primeri čolnickaste, certoške, samostrelske in kombinirane fibule (24). Zapestnice, igle, okovi, suličaste osti, ostanki obeskov iz brona, med njimi zlasti zanimivi oni v obliki mačjih glav in podobno. Omembe vreden okvir 35: 1. zapestna verižica iz brona; 2. šest puščic z verižico, morda obredni predmet; 3. ovratna verižica; 4. pas, sestojč iz gumbov; 5. ovratna verižica. Om. 8 zgoraj. Keramika iz Šmarjete.

a

b

c

Sl. 20. Glinasto in bronasto posodje s Šmagdalenske gore: (a) rebrasto vedro iz bron; (b) posoda iz rdeče gline; (c) daritvena posoda iz bron

Večinoma starejši lokalni, vzhodnoalpski tipi črnoglazirane in primitivno okrašene keramike (sl. 21 a), deloma s sledovi stare spiralne ornamentike, deloma s pikčastim in bradavičastim dekorjem; vendar forme niso starinske, nego se naslanjajo deloma na kovinsko posodje, deloma na mlajšo estensko, zlasti svetolucijsko keramiko, primere te keramike v rdeči glini vidimo tudi tu (om. 8 sreda zgoraj). Om. 6 zgoraj. Toreutična dela iz Šmarjete, zlasti situle (desno) s tolčenim geometričnim ornamentom, vedro s križnim ročajem v kotu desno; na drugi strani 6a levo znani šlem iz Šmarjete (sl. 21b), sestojč iz lesene pletenine, ki je obložena s plaščem bronastih zakovic ter z bronastimi diski, poleg običajni šlem italsko-etrurske oblike.

Deschmann, Führer, 50. Hoernes, W. P. Z., II., 1915. 110—113.

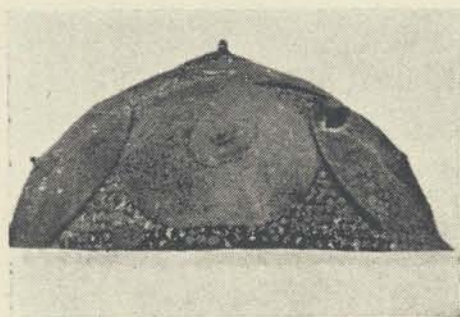
Rovišče pri Krškem. Om. 8 (1—6), 8a zgoraj levo. Izkopavanja l. 1882. Odkritih je bilo okrog 40 gomil. Gradivo z Rovišča se zelo strinja s šmarjetskim, tako glede bronastih predmetov, kakor glede keramike, s katero se šmarjetska strinja i v formah i v ornamentu; najden je bil tudi identičen šlem.

Deschmann, Führer, 55. Hoernes, W. P. Z., II., 1915. 116.

Vinkov vrh pri Dvoru. Om. 8a (5—12). Prekopanih 16 gomil, najdbe iz njih so deloma v Ljubljani deloma na Dunaju. Večinoma grobovi z žarami. Inventar je tipično mladohallstattski. Omembe vredni so okovi opasačev (8), de-

a

b

Sl. 21. Črnoglazirana posoda (a) ter šlem iz lesene pletenine z bronastimi zakovicami iz Šmarjete (b)

loma železni, deloma bronasti, osti sulic, železne sekire (9); ostalo je orodje in orožje (10—12). Om. 6 desno zgoraj bronast kotliček z Vinkovega vrha.

Ostala najdišča.

Omara 1. Zagorje (1): značilne živalske fibule, kombinirana certoško-samostrelska fibula, okovi opasačev. Šmihel pri Hrenovicah (5, 6): tipično srednjehallstattsko gradivo. Kranj (7): starejše hallstattsko gradivo. Planina Lepenca, Bohinj (8): fibula z značilnim obeskom. V omari še različna druga najdišča.

Omara 2. Libenska gora pri Krškem. Najdbe iz leta 1928. Del zlatega okrasja, diadem (sl. 22), cevkast obesek s tenjenim spiralnim ornamentom. Obeski iz jantarja in stekla. Med ostalim inventarjem bronaste zapestnice, nanožniki (Fußarmringe) svitkastih oblik,

odlomki ploščatega okovja s punciranimi ploščicami. (Primerjaj tudi najdbe z L. g. v om. 6a, 11). Spredaj v omari del najdb iz gomile pri Boštajnu (fibule, jantarski okrasji, krožniki, zapestnice itd.; Mantuani, Carniola IV. 1914, 85).

Omara 6. Dobrava pri Dobrničah. Večinoma tipično mlajšehallstattsko gradivo.

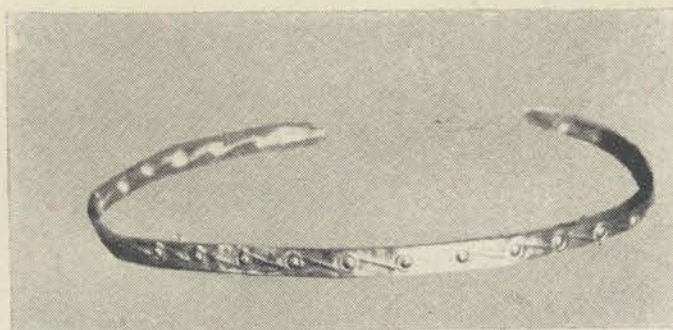
Omara 6a, 1—8: Mokronog; 7: Špičasti hrib pri Mokronogu; 11: Libenska gora pri Krškem (odtod glavni del najdb v Gradcu). V omari zgoraj: levo pleten šlem iz Velike Malence pri Brežicah. Sredi šlem z Brda pri Podpeči s tipičnim vgraviranim jonskim palmetnim frizom (sličen iz Vač), poleg enak šlem iz

Ženjaka na Štajerskem; desno šlem iz Gorenjega sela pri Št. Jerneju.

Omara 8, 7—10: Najdbe iz Velike Malence pri Brežicah; 11—12: iz Kostanjevice; 8: ostanki okrasja iz zlate pločevine, slično kot v Šmarjeti 10 (35).

Omara 8a, 1—3: Ostanki konjske opreme iz Novega mesta. 4: Del najdb iz Mihovega pri Št. Jerneju (večino hrani Dunaj).

Omara 9. Depojska najdba železnega orodja in orožja iz Cerknice na Notranjskem, večinoma mlajših hallstattskih oblik in pod italskimi vplivi (Schmid, Jahrbuch für

Sl. 22. Zlat obroček (diadem) z Libenske gore

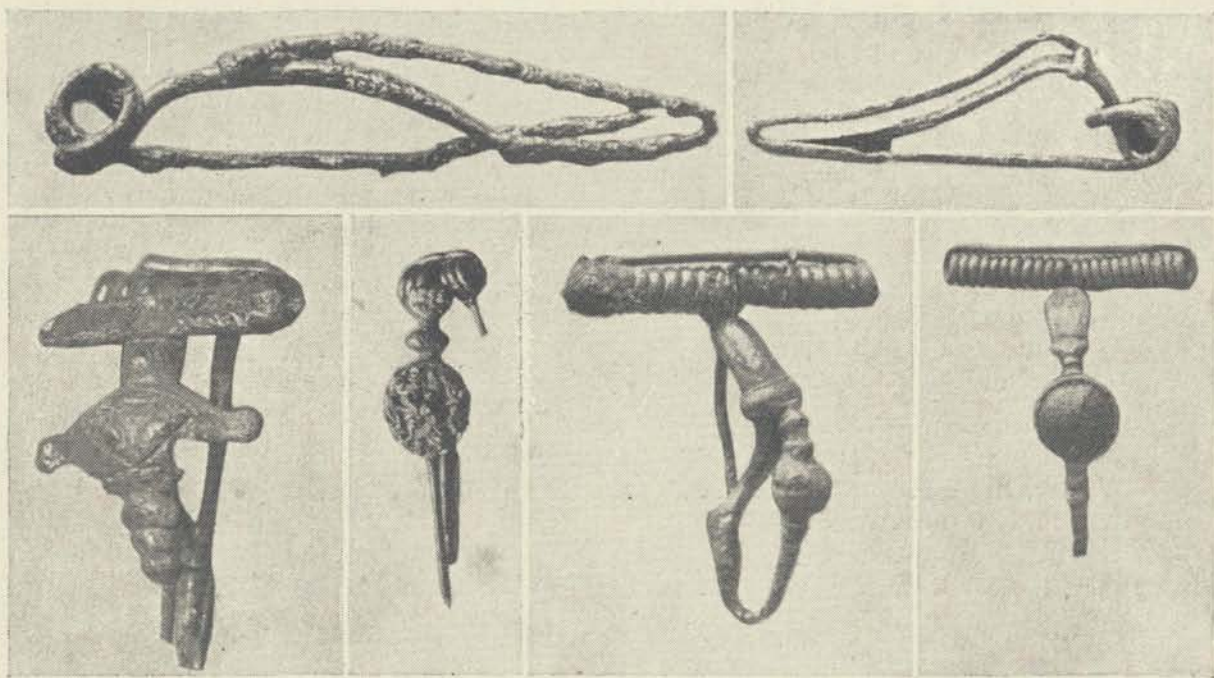
Altertumskunde, 1910, 103 a sl.). V okvirju 12 na steni poleg omare 11 vrsta različnih jantarskih in barvastih steklenih obeskov iz različnih krajev. V stekleni omari 13 zbirka t. zv. tanagrejskih sohic (dar viteza Gutmansthala), izdelkov grške keramične industrije 3. in 4. stol. pr. Kr., najbolj razvite v Myrini in Tanagri.

Na vhodni steni levo, poleg omare 9: Laslo Benesch, Grobišče na Slemškem nad Vačami. Olnata podoba na platno.

c. Latènska doba na Kranjskem (400—50 pr. Kr.).

1. Mlajšo dobo železa imenujemo tudi latènsko dobo, nosilci te kulture so bili Kelti. Sporočila antičnih avtorjev soglašajo v tem, da so bila domovališča Keltov v zapadni Evropi, ob obalah Atlantika. Odtod so v teku 5. stol. ta bojovita ljudstva jela napravljati roparske pohode na vse strani in

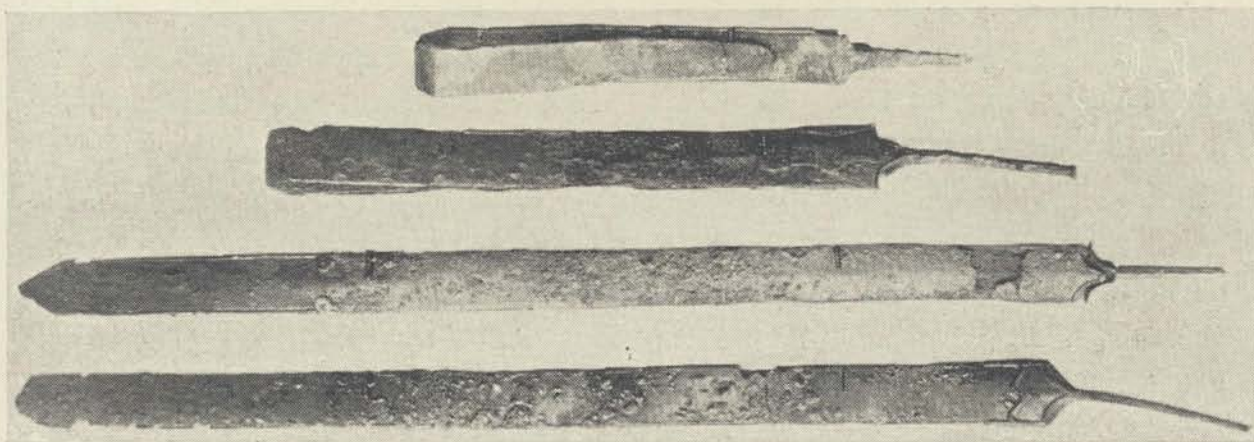
si osvajati zapovrstjo dežele stare ilirske hallstattske kulture: zgornjo Italijo, srednjo Italijo (387/6 pr. Kr. so zavzeli Rim), južno in zapadno Nemčijo, Alpski pas in Balkanski polotok. O. l. 240. so Kelti vpadli v Malo Azijo, kjer nam pergamska umetnost priča o bojih med Kelti-Galatci in pergamskimi vladarji. V tem osvojevalnem razmahu so postali kajpada nevarni tudi rimskemu imperiju in polagoma vidimo pojemati njihovo moč v številnih rimskih osvojevalnih vojnah najprej v Italiji in nato v Galiji, kjer jih je Cezar med l. 58—51 premagal. Na Balkanski polotok so vdrli Kelti v 4. stoletju in tedaj

Sl. 23. Fibule latènske dobe na Kranjskem

so morali priti tudi v naše kraje. V glavnem prisojamo naše ozemlje, to je severno in srednjo Kranjsko, južno ali spodnjo Štajersko ter Koroško (skupno ime Norik) keltskim Tauriskom, ki so na zapadu, v Kanalski in Soški dolini, mejili na Karnijce, na vzhodu pa na enako keltske Panonce. Istra in njeno južno zaledje sta ostala ilirska, prav tako tudi venetska ravnina. V južno-vzhodni Kranjski imamo tedaj opravka s keltskim plemenom Latobikov, po katerih se je imenovalo tudi rimsko mesto Municipium Latobiorum. Na južnem delu Kranjske, na Krasu okrog Hrušice in nad Reko imamo istotako

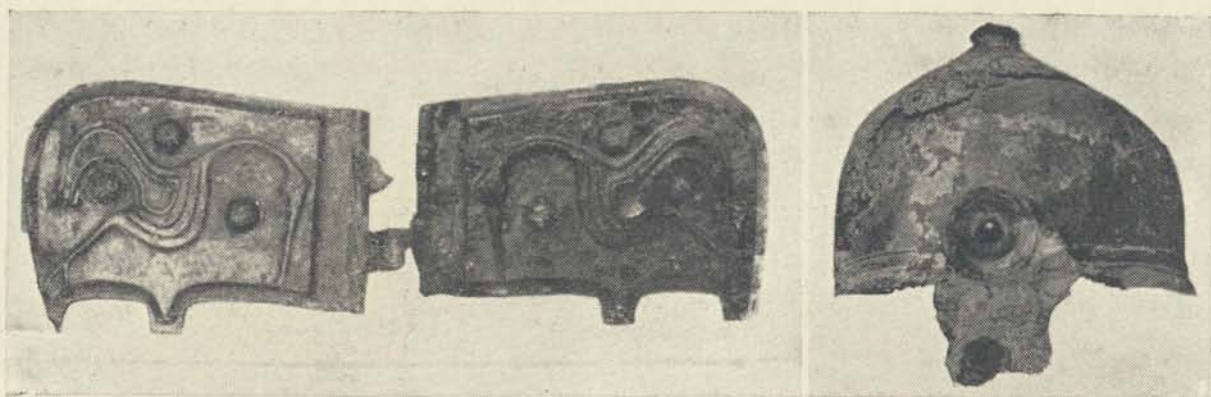
keltsko prebivalstvo, toda semkaj so v teku 4.—3. stoletja ponovno vpadli ilirski Japodi. Sporočila, ki so nam o njih ohranjena, vedo povedati, da so Japodi rabili keltsko orožje in da so se imeli navado tetovirati kakor divji Iliri in Tračani (Strabo). S temi podatki se ujema značaj najdb v Šmihelu pri Postojni II (zdaj pod Italijo), kjer so izkopani grobovi vsebovali zares keltsko-latènsko orožje (prim. omaro 1, 6, železno latènsko orožje iz bližnjega Šmihela pri Hrenovicah), dočim je bilo drugo gradivo (okrasje, noži) hallstattsko. Zoper te ilirske Japode so ukrenili Rimljani več zavojevalnih pohodov, a mir je na tej meji njihove države nastal šele z Oktavijanom.

Sl. 24. Meči latènske dobe na Kranjskem

Naše ozemlje je sprejelo keltski element le v vrhnjih plasteh, to je: skoro nikjer ni namesto hallstattske kulture neposredno stopila latènska, kakor v zapadni Evropi, nego opazamo povsod neenakomerno asimilacijo starih in novih elementov. Sicer se je izza 80 let pač pokazalo, da tudi Vzhodne Alpe niso brez latènskih skupin (Gurina, Mokronog, Prozor), toda kjer so, nastopajo povsod pozno in na podlagah hallstattske. V zelo velikem številu starih arheoloških najdišč imamo pa tudi še sedaj po hallstattskih plasteh neposrednega opravka z rimskimi, kakor se to n. pr. dogaja skoro redoma v Bosni.

2. Latènsko dobo delimo a) v zgodnjo (400—300 pr. Kr.), b) v srednjo (300—100 pr. Kr.) in c) v poznolatènsko periodo, ki obsega v glavnem 1. stoletje pr. Kr. Značilni predmeti so meči

a

b

Sl. 25. Nalična ščitka z Vinjega vrha (a) in šlem iz Bele cerkve (b)

in fibule. V naših krajih se pričenja laténska kultura šele v srednji stopnji, skromno laténsko zbirko našega muzeja pa tvori 2 večji najdbi in sicer 1. skupina iz Mokronoga (odkr. 1885) in 2. iz Šmarjete pri Novem mestu. Razen teh dveh krajev so zastopani v zbirki še Vinji vrh, Valična vas (1885) pri Žužemberku, Mengeš, Bela cerkev (sl. 25 b) in Šmagdalenska gora pri Šmarju; v om. I (6) se nahaja skupina laténskega orožja in orodja iz Šmihela pri Hrenovicah. Večjo zbirko laténskih grobov s Šmagdalenske gore pri Šmarju hrani Dunaj. Keltski del našega arheološkega oddelka je pa po drugi strani reven tudi zaradi tega, ker se jako mnogo laténskega gradiva družijo z rimskim, zlasti v najdiščih izven Ljubljane (kakor bomo videli sem in tja v sledečem poglavju). To tudi ni čudno, saj so keltski ostanki prečesto prihajali na dan zaeno z rimskimi in saj tvori konec laténske dobe že itak tudi čas rimske kolonizacije naših zemelj.

Omara 11. Za La-Tène je zlasti značilna fibula (gl. sl. 23). Podaljšano ležišče igle nekaterih mlajših hallstattskih tipov je že pri t. zv. certoški fibuli izdelano v obliki pokončnega rta z gumbom. V zgodnjelaténski stopnji je ta rt kot nadaljevanje ležišča igle ukrivljen k locnju, a še ne spojen z njim, dočim je v srednji stopnji že združen z locnjem večinoma s pomočjo majhnega obročka [okvir 1 (1)]. Temu srednjemu tipu pripada večina naših fibul. V poznolaténski stopnji odpade tudi ta obroček in cela fibula je kakor iz enega samega kosa. Inventar fibul iz Idrije nam daje nazorno sliko, kako se je iz tega pozno-

latènskega tipa razvila t. zv. noriško-panonska fibula (dvorana III, 8, 1, 2, 3). V naši zbirki so zastopane večinoma samostrelske T-fibule iz brona, a nahajamo tudi tipične latènske primere iz železa (okvir 11 zgoraj). Sklepi rta z locnjem so flankirani z različnimi deloma živalskimi, deloma drugačnimi figurami.

Nadaljnja značilnost latènskih skupin so jekleni meči (*sl.* 24), ki si moramo njih tipično ukrivljenost pojasniti s tem, da so se nahajali večinoma v značilnih keltskih ozkih cilindričnih grobovih (Mokronog). V omari desno spodaj, 1—3: *Mokronog*, kesnejša srednjelatènska forma meča (2 v nožnici). Meči so jekleni. 4: z *Bleda*. 5—6: iz *Šmarjete*. Okvir 16 (1—3): zviti meči iz *Mokronoga*, srednjelatènska forma. Razvoj latènskih mečev je v precejšnji meri označen z naraščanjem dolžine rezila. V mlajši hallstattski in zgodnji latènski dobi je meč kratek — tak postane zopet v rimski. Visokolatènske forme so dolge. Omeniti je še: Okvir 1 (1): dve fibuli v obliki samostrela z želvasto oblikovanim plaščem locnja. Pod njima troje verižic iz brona za obešanje meča pri nošnji. Okvir 2: steklena zapestnica s *Slepška* v *Mokronogu*. Spodaj (1) zapestnica iz v ognju poškodovanega stekla. Okvir 3, 4: železne osti sulic iz *Šmarjete*. Okvir 5, 6: Jekleni noži, bodala (tipično keltsko orožje) iz *Mokronoga*, *Šmarjete* in *Mengša* (ročaji so bili okrogli in obloženi). Okvir 7 (1, 2): ostanki (nalični ščitki) šlema (*sl.* 25 a) z živalskima figurama (primerjaj šlem 6 a); slična okvir 2 spodaj; 3. obvrtnik od vojaške opreme z vtisnjenim ornamentom (*sl.* 26 a); 4. podstavek rožene čaše. Vse z *Vinjega vrha*, značilno delo visokolatènskega stila. Okvir 8: Deli konjske opreme iz *Mokronoga*. Okvir 9: V sredi fragmentirana železna grba ščita (*Schildbuckel*) v obliki čelade, iz *Šmarjete*, podobni na okvirju 13. Slična, a ne čeladasta priprava okvir 14 zgoraj in v sredi (1, 2). Okvir 10: Najdba iz *Valične vasi*. Omembe vredna verižica za opasač; spodaj bronaste zapestnice. Okvir 11: Zgoraj železne srednjelatènske fibule, spodaj železne zapestnice iz *Mokronoga*. Okvir 13: V sredi (2) dvoje železnih ročajev od ščita. Okvir 14: Spodaj in ob strani tipične latènske železne

a *b*
Sl. 26. Obvratnik z Vinjega vrha (a) in posoda iz Mokronoga (b)

osti kopij. Okvir 16: Ob straneh železne sekire iz Mokronoga. Okvir 17: Zgoraj bronaste fibule iz Podzemlja v obliki samostrela in z nazaj zavitim rtom, tretja od leve (3) z diskom na sklepu, izpolnjenim z rdečo pasto, t. zv. galskim emajlom. Spodaj bronaste igle s spiralnimi brazdami.

V omari zgoraj: Keramika večinoma netipičnih oblik, morda deloma že izvršena s pomočjo lončarske plošče. Iz Mokronoga. Prva polica desno lonec z vpraskano linijo-valovnico in s shematičnimi idealnimi figurami živali in človeka. Poleg njega posoda z ornamentalnim frizom na trupu: med linearnimi oddelki motiv okroglih medaljonov, obdanih s trakovi (sl. 26 b).

Lit.: Hoernes, Mitth. d. Anthrop. Ges. Wien XVIII, 1888, 217—249. Szombathy, Mittheil. d. Prähist. Comm. Wien I, 1903. 291—363.

Č. RIMSKA DOBA.

(O. 50 pr. Kr. — 407/8 po Kr.)

1. L. 181. pr. Kr. so ustanovili Rimljani kolonijo Aquileio. Namen te ustanovitve je bil, napraviti mir in red ob dotlej stalno ogrožani severni Adriji. Etnični položaj nam kaže ob tem času na severu Aquileie uporne keltske Karnijce, ki je na njih ozemlju kolonija stala in doživela od njih več vpadov, na vzhodu ilirsko-keltske Japode, na jugovzhodu Istre in Liburne, na severu in severovzhodu pa strnjeno gmoto noriških Tauriskov. Z Noričani, ki so jim vladali domači kralji vse do

Avgusta, so imeli Rimljani lahko delo, bili so »amici populi romani«; l. 15. pr. Kr. so Rimljani Norik brez boja osvojili in ga l. 45. po Kr. spremenili v provinco. To razmerje prijateljstva je Rimljanom narekoval zlasti interes industrije in trgovine. Več posla so pa prizadevala Rimljanom sosednja ljudstva, Japodi, Istri ter Panonci. Operacije l. 35—33. pr. Kr. proti Japodom so se za Rimljane končale z zmago in z utrditvijo meje na Savi, odkoder jo je Tiberius po končanih vojnah proti Panoncem l. 15—9. pr. Kr. prenesel na Dravo; kot eno izmed oporišč za operacije na Dravi je bila l. 15. porabljena Emona. Po zadušnem panonskem upor 6—9. po Kr. se je severovzhodna meja rimske države prenesla k Donavi, kjer je potem ostala skozi celo 1. in 2. stol. po Kr. V teh vojnah so Rimljani osvojili vse pokrajine na severovzhodu svoje države in jih polagoma spremenili v province. Zavladala sta mir in red, ki so ju motili le manjši dogodki, na pr. l. 14. po Kr. upor legij na Vrhniki in l. 68/69. meščanska vojna.

Za te razsežne vojne operacije so Rimljani izdelali mrežo dobro utrjenih cest z obrambnimi postajami na važnih točkah, ki niso samo služile premikanju čet, nego tudi kot trgovske zveze. Preko našega ozemlja sta šli dve glavni liniji, ki sta se shajali v Emoni in vezali severno Adrijo z Podonavjem: 1. cesta Aquileia—Ljubljana—Trojane—Ptuj—Carnuntum in 2. cesta Ljubljana—Trebnje—Sisek. Razen tega je bila v prometu še rimska cesta Trst—Šmihel—Lož—Barje—Ljubljana. Emona je bila torej važno križišče cest in ker je stara naselbina Tauriskov, Nauportus, staro središče prometa na Savi in Ljubljani, tedaj jelo pojemati, je zavzela Emona polagoma tudi to nalogo.

2. Emona tvori popolnoma neprisiljeno središče rimske zgodovine kranjskega ozemlja. Po ustanovitvi Aquileie je prav tako kot Nauportus brez dvoma že stala v trgovskih zvezah z Italijo. L. 15. pr. Kr. se je tu nahajalo eno izmed izhodišč vojnih podjetij zoper Podonavje. Kdaj je prejela rimsko mestno pravo, še ni povsem jasno, a dočim nekateri mislijo, da že pod Avgustom l. 34. pr. Kr. (Colonia Julia), mislijo drugi, da šele pod Klaudijem o. 40. po Kr. (Colonia Claudia). Med l. 14—15 po Kr. je cesar Avgust obdal Emono z močnim obrambnim

ozidjem, ki je še deloma vidno na Mirju in ki se nanj nemara nanaša razbiti ustanovni napis v lapidariju muzeja (CIL III. 10768); vendar je tudi to vprašanje še sporno. Upravno je spadala Emona od zadušenega panonskega upora l. 9. po Kr. do markomanskih vojn (o. 168 po Kr.) k rimski provinci Panoniji in pod oblast panonskega cesarskega legata, ob času markomanskih vojn je pa morala priti verjetno pod italško upravo, ker nahajamo l. 167. v Ločici pri Celju na obrambnih utrdbah zoper vpade Markomanov moštvo II. italške legije, torej italško legijsko moštvo in ne provincialno vojaštvo, ki je bilo splošno za neitalska tla. Tudi teritorialno je pravilno, ako smatramo Emono kot središče dobe rimske kolonizacije pri nas, kajti njeno mestno področje je obsegalo skoro vso kesnejšo Kranjsko. Na zapadu je na Trnovskem gozdu in Hrušici mejilo na v severovzhodni Italiji po obsegu največje mestno ozemlje Aquileie, na severu so sicer njegove meje neznane, vendar je segalo najbrž do podnožja gora; na severovzhodu je bila meja na Trojanah, kjer je stala ilirska carinska postaja za blago, ki je prihajalo iz Norika v Italijo; na vzhodu pa je mejilo emonsko mestno ozemlje na ozemlje Neviodunuma v bližini Krškega (po Schmidu je šla tu meja nekako tam, kjer gre danes med okr. glavarstvom Ljubljana in Litija, sodni okraj Višnja gora). Ko je pripadla Emona pod italško upravo, je postala meja med obema mestoma tudi najbrž meja med Italijo in Panonijo. Izmed upravnih in političnih oblasti ni v Emoni nikakih višjih, kakor razvidimo iz ohranjenih napisnih spomenikov, med magistrati se v po enem primeru omenjajo decurio (član občinskega sveta; njegov kamen se nahaja na Dunaju CIL III, 3846), II vir iure dicundo (uradnik oddelka za pravosodje in finance), en quaestor pecuniae publicae (računovodja), en sevir in en tabularius. Prebivalci Emone so bili izvečine dosluženi vojaki — veterani, ki so tvorili tudi potrebno posadko in stražo. Velikih vojaških edinic ni Emona nikoli imela.

Po mirni dobi prvih dveh stoletij se je začel za mesto nemiren čas. L. 238. po Kr. so jo prebivalci po zapovedi senata (tudi iz tega sledi, da je Emona tedaj pripadala Italiji) zapustili in zažgali: Maximinus Thrax, ki je prihitel iz Panonije v Aquile-

leio, jo je našel požgano. V zač. 4. stol. je igrala Emona važno vlogo v pretendentskem sporu med Konstantinom in Licinijem; antični avtorji vedo povedati, da je dal Licinij, razbesnjen nad Konstantinovim postopanjem, razrušiti v Emoni vse njegove kipe. L. 388. jo je oblegal uzurpirani cesar Maksim in okupiral za nekaj mesecev, dokler ga ni pri Sisciji odločilno premagal Teodozij, ki so ga emonski prebivalci z veseljem sprejeli. Itinerarium Hier. iz približno istega časa navaja tedaj okolico Trojan kot mejo Italije in Norika. Poslednjič v zgodovini je omenjena Emona l. 407/8. ob navalu gotskega kralja Alarika; tedaj je Emona izginila z zemeljskega površja, kakor nekaj desetletij kasneje (452) Aquileia pod Atilom. »V zgodnjem srednjem veku je njeno mesto prevzel Kranj« (Schmid).

3. Te pri antičnih avtorjih tolikrat omenjene Emone — kasnejše Ljubljane — nismo poznali vse do malo izpred vojne. Tla Ljubljane so molčala in tako se je zgodilo, da je neumorni Alfons Müllner predstavil Emono na Ig, kjer se je tekom 19. stol. nabralo ogromno epigrafično gradivo, današnji Ljubljani pa prisodil drugo rimsko naselbino, Aquilino. To zmotno mnenje je zavrgla šele lopata. V letih 1910—1913, deloma tudi 1916, je W. Schmid na stavbišču današnje Srednje tehnične šole in v njeni okolici na Mirju odkopal in odkril resnično rimsko mesto Emono, ohranjeno seveda le v razvalinah in ostankih temeljev, vendar v takem obsegu, da je bilo mogoče rekonstruirati podobo te naselbine. Razen mestu so bila namenjena teda-

Sl. 27. Glazirano posodje in terra sigillata iz Drnovega

nja izkopavanja zlasti utrdbenemu ozidju, čigar deli še stoje danes južno od tehnične šole. Ker izkopanega terena niso mogli konservirati, so vse zopet zasuli, a ohranjeno je v dobrih posnetkih, spomeniško gradivo pa se nahaja v Narodnem mu-

a

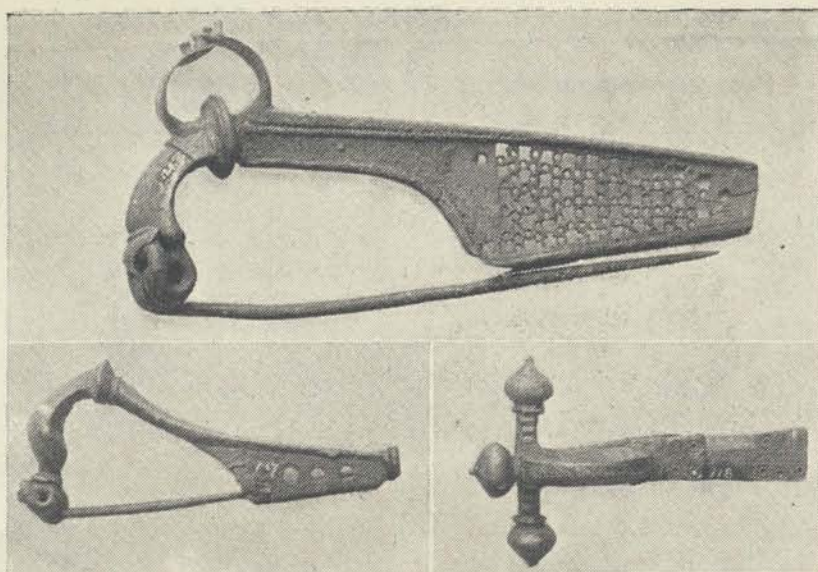
b

*Sl. 28. Kroglasta čaša (a)
in steklenička iz pisanega
stekla (b) (Drnovo)*

zeju (nerazstavljeno). Pogled na Schmidov talni načrt (XV. Ber. Röm.-Germ. Komm. 1919/24,201) nam kaže tipično rimsko vojaško mesto, obdano z ozidjem, skozi katerega vodijo na vsaki strani vrata, kamor so se iztekale zunanje pokrajinske ceste. Gmota hiš se deli na posamezne hišne otoke, insulae, ki je med njimi izpeljana pravokotna mreža cest. Od severa na jug gredo ceste cardines (cardo), med njimi glavna, imenovana cardo maximus, od vzhoda na zapad pa decumani (decumanus maximus). Ceste in hiše so imele izvrstno kanalizacijo. Schmid je v hišah našel še dovolj predmetov in orodja in je poimenoval eno od njih »hišo kirurga«, drugo »hišo zlatarja« itd. Večina hiš pa je nosila očitne sledove ruševin in ognja. Schmid je domnevno ugotovil lego glavnega trga, foruma, kjer so stali templi kapitolskih božanstev. Njegova raziskavanja pa so veljala tudi vprašanju emonskega utrdbenega ozidja (glej ustanovni kamen [?] ozidja v lapidariju), ki je bilo po njegovi sodbi zgrajeno v augustejskem času ob neki priliki v pozni antiki pa preutrujeno

in popravljeno. Vendar se zdi, da bomo do rešitve tega vprašanja šele prišli, saj velik del rimskih arheologov nagiblje k naziranju, da je Emona prejela ozidje mnogo kesneje.

Lit. W. Schmid, Emona, Jahrbuch für Altertumskunde, VII, 1913. Schmid, XV. Ber. d. R. G. Kommission 1923/24, 202 sl. A. Müllner, Emona, 1879. — Premerstein-Rutar, Röm. Straßen und Befestigungen in Krain, Wien, 1899. W. Schmid, XV. Ber. d. R. Germ. Komm. 1923/24, 178 sl. B. Saria, Glasnik muzejskega društva za Slovenijo, X, 1929, 11 sl. 1930, 5 sl.

Sl. 29. Provincialno-rimske (noriško-panonske) fibule iz Drnovega

4. Cesta Emona—Siscia, ki je zapustila Ljubljano na današnji Karlovški cesti, je vezala Emono z dvema flavijskima ustanovama Praetorium Latobicorum (Trebnje) in Municipium Flavium Neviodunum (v okolici Drnovega na Krškem polju), dvema večjidel le iz virov in napisov znanima mestoma, ki sta sicer nedoločeni. Arhitekturnih in naselbinskih spomenikov iz teh domnevnih kolonij ni, Narodni muzej hrani iz njih le najdbe iz nekropol in obsežen epigrafični material. V preteklem stoletju so tu pač naleteli na marsikake arhitekturne najdbe, a pomanjkljivosti v znanstvenem izkopavanju delajo

Sl. 30. Žari za pepel v obliki hiš iz Drnovega

te ostanke docela nezanesljive. Tudi tretja, večja izvenljubljska naselbina, Nauportus, je arheološko nedoločena, ravno tako pa tudi v njeni bližini nahajajoča se naselbina v okolici današnjega Polhovega gradca. Najdbe razstavljene v dvorani III, om. 3 le dokazujejo, da se je morala v tem skrajnem zapadnem koncu kranjske dežele v zgodnjem rimski dobi nahajati zelo bogata in v neposrednih kulturnih zvezah z Italijo

Sl. 31. Bronast askos
z ročajem (desno)
iz Polhovega gradca

stoječa naselbina, o kateri pa seveda ne vemo nič več nego kar nam pravi najdeno dobro arheološko gradi-vo. Pač pa je kranjsko ozemlje v poznorimski do-bi bolj znano s strateškega vidi-ka. Poleg ceste čez Trojane (Atrans) je nudila zlasti velika odprtina

Krškega polja ugoden dostop k mejam Italije. Zato so Rimljani že v teku 2. stol. ta dva dohoda utrdili. Zgoraj ome-njene naprave v Ločici pri Celju so bile napravljene v času markomanskih vojn, na Krškem polju je temu smotru služila utrdba pri Vel. Malenci pri Brežicah, staro, od Rimljanov na novo utrjeno in poslej redno preutrjevano gradišče. Ta zunanji sistem utrdb vzhodno od Emone je spopolnjeval glavni del fortov zapadno od nje, nad Vrhniko, Logatcem in Ajdovščino z različnimi utrjenimi položaji, kakor tudi utrdbeni sistemi nad Šmihelom pri Postojni. Kot sledovi teh trdnjavskih zapor so na omenjenih krajih še danes vidni zidovi, utrdbе, stolpi itd.

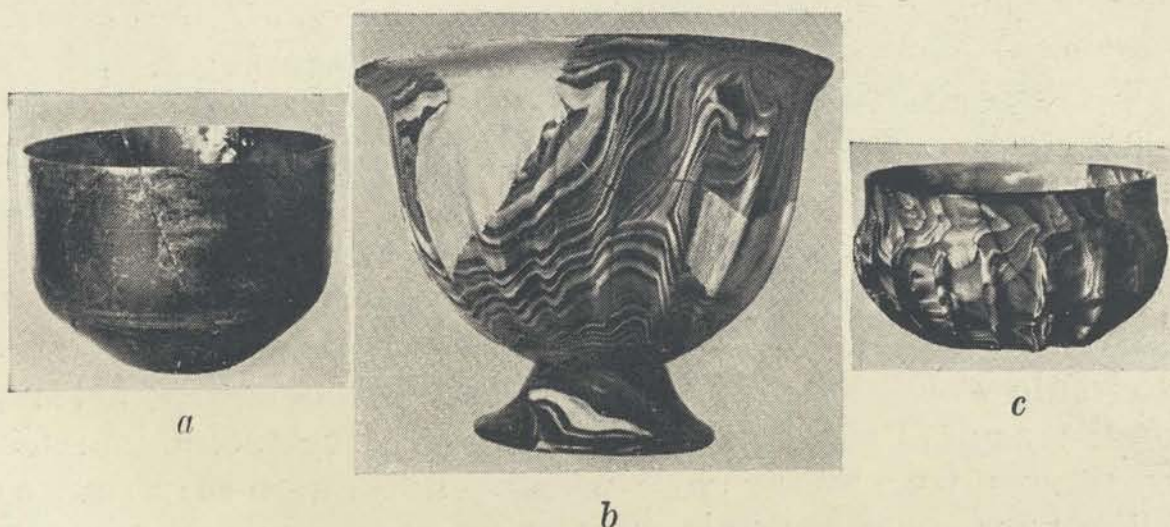
5. Na tem v pozno-antičnem času torej v čisto trdnjavsko ozemlje spremenjenem teritoriju ni niti onega mirnega življenja industrijskega Norika, tako zelo naklonjenega razmahu visoke provincialne kulture, niti odločilnega svetovnega do-gajanja, kakor na pr. ob rimsko-germanskem limesu, kate-rega intenzivnost je pospeševala tudi razvoj ostalega kultur-nega življenja. Naša zemlja je ostala slej ko prej revna, rimske zbirke N. m. očitujejo skoro skromnost predrimskih, najzna-čilnejše za to je pač popolno nedostajanje umetnosti in abso-lutna premoč porabne industrije umetnih izdelkov, fibul, ke-ramike, steklarstva, izmed katerih dosega le industrija ste-klenih predmetov neko izvestno višino. Tudi epigrafično gra-

divo je važno samo glede napisov, o kakem likovnem umetniškem bogastvu žrtvenikov, posvetilnih kamnov, sarkofagov, nagrobnikov itd. z reliefnim okrasom, kakor n. pr. celo v sosednji Celei in Petoviu, tu ni govora.

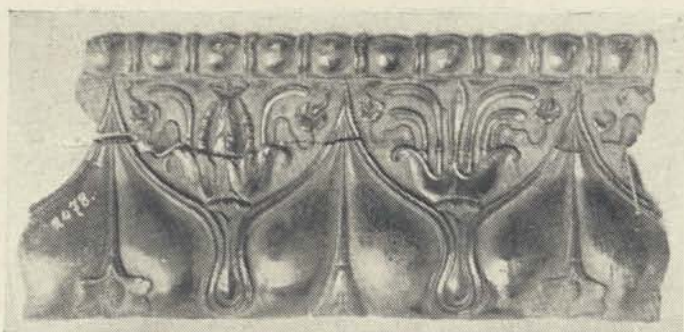
a. Izvenljubljska najdišča. (Dvorana III.)

D r n o v o p r i K r š k e m. V bližini tega kraja je bržkone stal municipij Neviodunum. Izkopavanje v l. 1883. in sledečih. Omara 1. Police 9—4: značilna, lepo delana sivkasto-črna keramika, oblikovana že s pomočjo lončarske plošče in opremljena z značilnim dekorjem. Večjidel sklede. Na policah 3—1 posodje manjših oblik (ornament medaljonov, girland, barbotinskih in živalskih motivov). Desno: skupina rdeče keramike, oljenke, uteži, čaše-gubanke, žare za pepel v obliki hiše s figuro petelina na vrhu itd. Spodaj: ob sprednjem robu svinčene vodovodne cevi, levo cevi za dovajanje segretega zraka, v sredi kockasta votla opeka za podtlakovanje sten v svrhu gretja s toplim zrakom. Desno (6): primer groba z žaro, prekrita z opeko.

Omara 4. Keramika iz rdeče gline, lepo oblikovana in dobro žgana. Spodaj: svetilke in stekleno posodje. Na policah 3—1: primeri rimskega porcelana, t. zv. terra sigillata.

Sl. 32. Stekleno posodje iz Polhovega gradca: a) čaša iz rubinskega stekla; b) vaza s podstavkom iz marmornatega stekla; c) kroglasta čaša iz enake snovi

Sl. 33. Friz iz bronaste pločevine
z listnim okrasom iz Mirne

Omara 7. Police 9 do 12: keramika. (1. skupina keramičnih posod iz Polhovega gradca, steklenic iz Mengša.) Spodaj v sredini: troje pluzen iz Drnovega in Velike Malence. Okoli orodje in orožje poznolatènskih form. Desno spodaj: ko-

vinsko posodje, deloma od Sv. Lovrenca nad Polhovim gradcem.

Omara 9. Zgoraj: rimska terra sigillata in glazirano posodje (*gl. sl. 27*) iz zgodnje dobe, v prednjih vrstah steklo. V desni polovici več kroglastih čaš (*sl. 28 a*) iz barvastega stekla, steklenička iz pisanega in z zlato peno polnjenega stekla (*sl. 28 b*), balzamarji in druge posodice. Zgoraj lonček iz rdeče gline z vpraskanim nagrobnim vzklikom *VIERE FELIX* (živi srečno), desno glinasta čaša v obliki človeškega obraza. Okvirji 1, 3: obeski; 2: t. zv. noriško-panonske provincialno-rimske fibule (jasen je njih izvor iz poznolatènske fibule); 4: bronaste fibule, ki jih še moramo šteti k latènskemu tipu; 5, 7: bronaste zapestnice; 6: majhne rimske fibule; 8. bronaste fibule (*sl. 29*), nekatere med njimi že zgodnjesrednjeveške; 9:

Sl. 34. Kratek rimski meč iz Bele krajine

zaponke pasov, deloma bronaste, deloma železne; 10: tipične rimske fibule v obliki samostrela, klasična fibulska oblika; 11: fragmenti zaponk in okovov opasačev; 12: igle, zrcala, uhani, prstani.

Omara 9 a. Na vrhnjih policah keramika iz Drnovega, oblike posod posnemajo kovinske. Levo: značilna čaša-gubanka, poleg lončki z zgodnjerimskim valovnim ornamenom. Spredaj: vrsta bronastih statuet, zajemalk, uteži itd. Na

omari: žare iz Drnovega za pepel v obliki hiš z živalskimi motivi na slemenih (*sl. 30*). Okvir 13—16: skupina bronastih predmetov, mlajši in starejši, med tipično rimskimi tudi tipično zgodnjerednjeveški.

Vrhnika — Nauportus. Omara 4. V omari zgoraj keramika in kovinasti kotli, v sredi troje kamnitih pladnjev, verjetno od stiskalnic. Okvir 1—2: železni srpi, meči, sulice in sulične osti. Visi dvoje dolgih in težkih metalnih kopij, imenovanih pilum. Sicer v omari še kuhinjske potrebščine, ponve, bronasti figuri ovna in Flore (3), najdeni pri Sv. Trojici nad Vrhniko, bronasta zajemalka in figura boginje zmage, Nike (4). Spodaj (5) deli arhitekturnih frizov z akantnim in palmetnim ornamentom, kosi mozaičnega tlaka in stukature z reliefom iz peščenca, drobna želodasta svinčena lučala (Schleuderblei), glinaste uteži itd.

Sl. 35. Glava fauna iz Emone

Polhov gradec. Omara 5. Najdeno 1924. Predmeti te najdbe predstavljajo najbrž del inventarja nekega boljšega gospodinjstva in so dragocena pridobitev muzeja. Izmed stekla je zlasti omeniti vaze in čaše iz barvastega marmornega stekla, čaše iz rubinskega stekla in žgane gline, fragmente t. zv. murinskih vaz; med bronastimi predmeti prednjačita dva askosa (*sl. 31*) z umetniško izoblikovanima ročajema s figuralnimi in ornamentalnimi motivi, vrček za vino z ročajema, krožnik in bronasta stekleničica. Ostalo so sigilatne čaše, bronaste in glinaste oljenke in steklenice (*sl. 32*). To gradivo je brez dvoma italški import v naše kraje.

Omara 6. Zbirka rimskega podkovja in stremen ter poljskega orodja (vile, rovnice, žebliji itd.), deloma iz Ljubljane in Viča, deloma od drugod.

Šmarjeta, Novo mesto, Št. Jernej. Omara 8. Police 9—5: keramika iz Novega mesta, police 4—1: iz Šmarjete, Novega mesta in Št. Jerneja. Okvir 1: fibule t. zv. noriško-panonske forme. Ob sprednjem robu železno rimsko orožje, desno značilni rimski kratki meč parazonium. Okvir 1, 2:

Sl. 36: Sigilatna in aret nska keramika iz Emone

fibule iz Šmarjete, 3: iz Št. Jerneja, nadaljevanje pozno-latènskih form.

Razna najdišča. Omara 9 a, okv. 17—24. 17: bronasti rimski predmeti iz različnih krajev Avstrije. 18: bronast listni ornamentni friz (kymation) iz Mirne na Dolenjskem (*sl. 33*), levo: troje fibul iz Ulake pri Starem trgu (merovinške, *sl. 44*). V sredi: uteži od Sv. Lovrenca nad Polhovim gradcem z vloženimi oznakami unč. Zgoraj dvoje oglatih uteži z vrezanimi oznakami. 19: tipični kratki rimski meči iz Bele krajine in Trebnjega (*sl. 34*), srpi iz Mokronoga, pokončen sveder iz Stožic pri Ljubljani. 20: predmeti iz Grobelj pri Št. Jerneju, Škocjana, Dobrave itd. 21—23: rimsko in poznolatènsko iz Čepnega pri Knežaku. 24: bronasta glava fauna (*sl. 35*), najdena leta 1901 na Bleiweisovi cesti v Ljubljani, znotraj obložena s svincem.

Ob omarah v dvorani velike lončene vaze sa shrambo. V omari 3 zbirka kupljenih grških vaz, deloma izdelkov t. zv. rdeče-figurastega stila, deloma klasični lekiti, deloma kesnejša helenistična keramika.

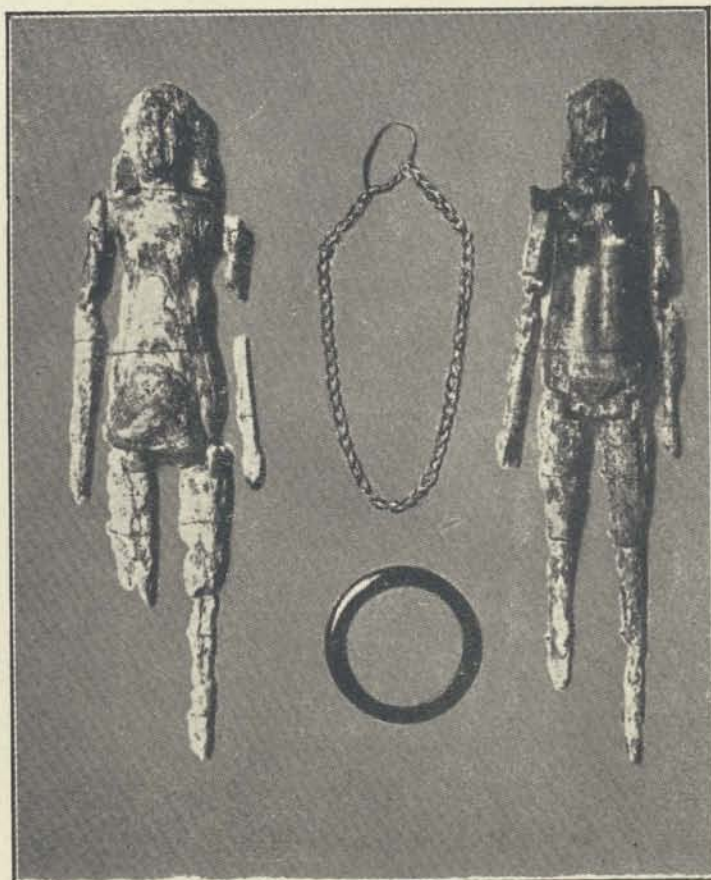
Omara 3 ob vhodu v dvorano III: Zbirka glinastih in bronastih nagrobnih svetilk (oljenk) večjidel z dvema stenjema, iz raznih krajev. Na dnu svetilk redoma ime fabrikanta ali nagrobni vzklik, zgoraj zelo pogosto reliefen okras najrazličnejših vrst (ornamentalen in figuralen).

b. Emona. (Dvorana IV.)

Mnogo prej nego rimsko mesto Emona so nam bila poznana emonska grobišča, ki so njih izkopnine zbrane v prvem delu te dvorane. Pokopališča rimskih mest so se nahajala navadno ob glavnih cestah, ki so vodile v mesto; tipičen pri-

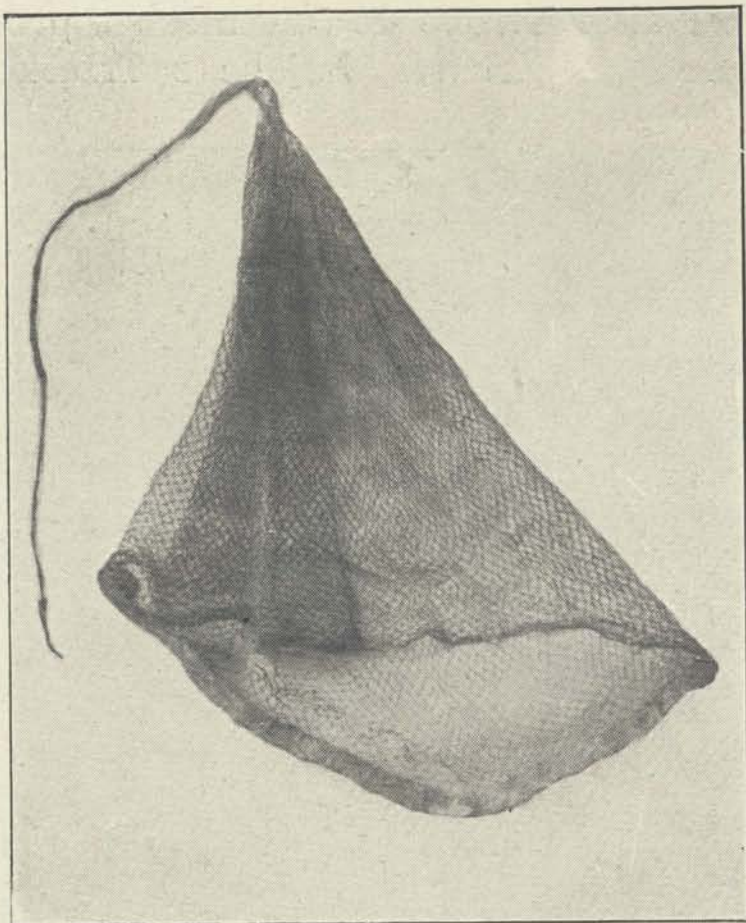
mêr za to so Pompeji. V Ěmoni jih najdemo zlasti na dveh krajih in to 1. v okolici današnjega križišča Tržaške, Rimske in Bleiweisove ceste, kjer so bila zapadna vrata Emone, in 2. ob Dunajski cesti od kavarne Evrope do železniškega prelaza ter od tu proti cerkvi sv. Krištofa. Najdbe s Tržaške ceste so bile bolj ali manj slučajne, nasprotno pa je pokopališča ob Dunajski cesti med 1905—07 sistematično izkopal W. Schmid in te najdbe tvorijo zbirko dvorane. Večina grobov so bili grobovi z žarami, ki so bili deloma prekriti z velikimi poveznjenimi vazami, t. zv. doliji, deloma s kamnitimi in glinastimi ploščami, tvorečimi večji ali manjši zaboj, deloma pa so se žare nahajale v kamnitih skrinjah, sarkofagih (gl. vitr. 6). Pepel je bil shranjen v stekleni žari, ki jih je v omarah polno. Gradivo iz teh grobišč je ogromno, razstavljeno je provizorno in kronološko še ni urejeno.

Omara 1. Na omari vrsta dolijev. Na policah 1—4: množica dobro žganih in oblikovanih posod, v desnem traktu zgoraj: žare za pepel v obliki hiš, v sredi bučaste steklenice. Na policah 5—7 v sredi: karakteristično rdeče posodje, terra sigillata in aretinska keramika (*sl. 36*). V levem traktu spodaj (1, 2) zbirka bronastih, zlatih, koščenih in drugih predmetov, med njimi (na okv. 2) medaljon z dekorativnim reliefom amorjev, ki se igrajo z ovnom. V spodnjih oknih 3—10 srednjega trakta vrsta različnih grobnih najdb. 3 (1): skupina predmetov s

Sl. 36 a: Nakit in igračke iz otroškega groba

Karlovske ceste (najd. 1914), odkritih v dveh sarkofagih, ženskem in otroškem. V ženskem najdena dva zlata uhana z vloženima smaragdoma,

Sl. 36 b: Mrežna čepica iz Emone

ovratnica sestavljena iz zlatnikov cesarja Galiena in vloženih steklenih biserov, balzamarji in stekleničke; v otroškem grobu najdena gagatna in zlata zapestnica ter dve leseni punčki — igrački (*slika 36 a*). 3 (25): najdbe s Tržaške ceste (Stan in dom): sigilatni krožnik, steklenice, glazirana čaša z listnim ornamentom. 3 (3): najdbe iz rimskih grobov na železniškem prelazu na Dunajski cesti 1930. Kroglasta čaša iz barvastega stekla, balzamarji, razlomljeno zrcalo, igla z ženskim poprsjem, oljenka z napisom SEPTIMI na obodu recipienta zgoraj. 3 (4): vrsta steklenih čašic z Dunajske ceste pri železniškem prelazu (1931). 3 (3): iz skeletnega groba mlade žene na Tržaški cesti (1922). Lepa mrežica za lase (*sl. 36 b*), vlasnice, cevkast obesek iz zlata, toaletna puščica iz brona. V sledečih oknih 4—6 starejše najdbe z Dunajske ceste. Med njimi zlasti dragoceno posodje iz finega stekla (iz različnih časov). Vaza iz millefiori stekla (*sl. 37 a*), krožnik iz marmornastega stekla (*sl. 37 b*), situli podobna posoda iz zelenega stekla poznoantične forme *sl. 37 c*), steklena kanglica z enim ročajem, iz rumenkastega stekla z belimi vlogami; bronasto posodje (*sl. 38*), zrcala. V oknu 9 bronast koščen toaletni pribor, zvončki, zajemalke itd. V desnem traktu (police 5—7)

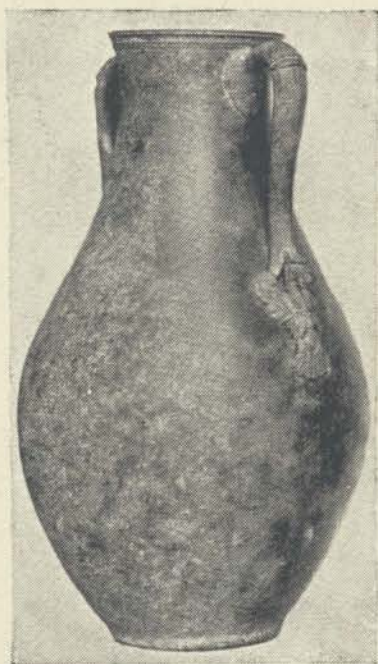
ženima smaragdoma, ovratnica sestavljena iz zlatnikov cesarja Galiena in vloženih steklenih biserov, balzamarji in stekleničke; v otroškem grobu najdena gagatna in zlata zapestnica ter dve leseni punčki — igrački (*slika 36 a*). 3 (25): najdbe s Tržaške ceste (Stan in dom): sigilatni krožnik, steklenice, glazirana čaša z listnim ornamentom. 3 (3): najdbe iz rimskih grobov na železniškem prelazu na Dunajski cesti 1930. Kroglasta čaša iz barvastega stekla, balzamarji, razlomljeno zr-

Sl. 37. Stekleno posodje iz Emone. Levo zgoraj (a) millefiori krater, levo spodaj (b) krožnik iz marmornastega stekla, desno (c) situlasta vaza iz zelenkastega stekla

množica nagrobnih svetilk, spodaj (11, 12) sklepi pasov iz brona, železni ključi, glavniki, noži itd. Slično gradivo v omari 5: zgoraj navadnejša keramika z značilno brazdasto površino posod, v sredi posodje manjših oblik z luskastim in različnim drugim dekorjem. V okvirjih, od leve: 1. noži; 2. britve, ključi, obeski; 3. zapestnice; 4. zaponke in ščitki pasov, prstani; 5. fibule; 6. igle in pincete iz hiše kirurga, koščena rezbarija in žlička. Spodaj: primeri grobov, prekritih z opeko, in z vazami, v desnem kotu kosi na presno slikanega stenskega ometa in stukature, najdeni v razvalinah emonskih hiš.

Omara 2: zbirka rimskega stekla. Zgoraj večinoma kroglaste žare za pepel. Na srednjih policah 2—4: stekleničke raznih oblik, posebno značilne kroglaste stekleničke (*primerjaj sl. 40 a*) iz alabastra z valjastimi vratovi (4). Na policah 5—8: zbirka čaš in skodelic bogatih oblik, čaše-gubanke iz stekla in alabastra (*sl. 40 b*), strožčaste in kroglaste čaše iz barvastega

Sl. 38. Bronasta posoda iz Emone

(1.45 m visoka, brez desne roke od komolca naprej, z nekoliko natrtim stopalom na desni nogi) očituje stil poznoantične umetnosti 3—4. stol. po Kr. in stoji na korintskem kapitelu (sl. 41).

Na policah med oknoma odlomki kamnitih kipov, od leve na desno zgoraj: spodnji del oblečene ženske statue iz Aquileie, glava Rimljana iz Aquileie, baza v obliki kapitela z napisom; spodaj: portretna glava nekega Rimljana (Ljubljana, Zoisov graben, sl. 42), herma (Jupitra?) iz granita (Ljubljana, Tržaška cesta), glava barbara(?) iz Drnovega pri Krškem. (Gl. še neokretne poskuse plastike v lapidariju (herma Herakla iz ene izmed emonskih hiš) in dve barbarični glavi. Tudi ti primeri rimske pla-

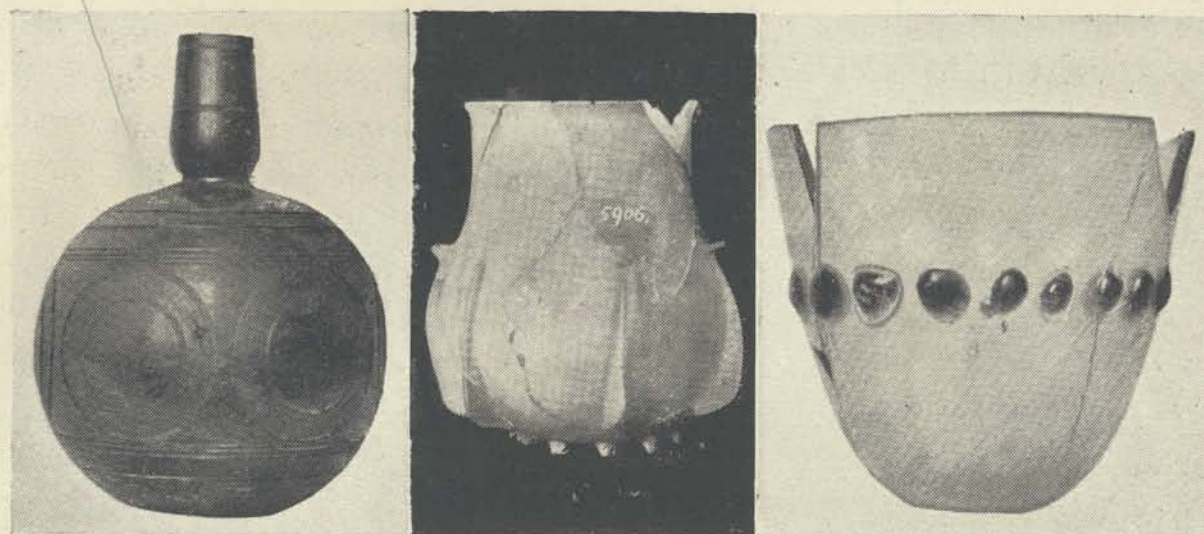
in vlaganega stekla, levo: steklena čaša z grozdastim ornamentom, sestavljena iz dveh polovic, poleg odbita stožčasta čaša z gumbnim pasom (sl. 40 c), tipično poznoantično steklo. Spodaj 8—9: skodelice z ročaji, steklene zajemalke, 10: zbirka balzamarjev in ploščatih krožnikov iz navadnega in barvastega stekla.

Omara 3. Skupina rimskih, deloma okroglih, deloma pravokotnih zrcal iz brona, mešanega s srebrom. Zrcala večjidel z ročaji in preprosto dekorirana (sl. 39).

Sredi dvorane 7: pozlačena bronasta soha rimskega višjega uradnika, najdena l. 1836 pri izkopavanju stavbnega zemljišča za zgradbo Kazine. Soha

Sl. 39: Rimsko kovinsko zrcalo iz Emone

a

b

c

Sl. 40. Stekleno posodje iz Emone: (a) kroglasta steklenička iz zelenkastega stekla; (b) čaša-gubanka iz alabastra; (c) poznorimska čaša z gumbnim pasom.

stike na Kranjskem pripadajo poznemu času (3.—4. stoletje po Kristusu).

Lit. Deschmann, Führer, 97 sl. Deschmann, Mitth. d. Central-Comm. N. F. XII, 1886, 13 sl. (Drnovo). Jenny, Jahrb. d. Zentr. Komm. IV. 1906, 277 sl. (Vrhnika). Mal, Glasnik muz. dr. za Sl. 1926/27, 23 sl. Novotny, Jahrb. f. A. K. 1908, 151 a sl. Müllner, Argo, 1—10.

D. LAPIDARIJ.

V hodniku pritličja, na dvorišču in v kletih se nahaja zbirka rimskih kamnov, nagrobnih napisnikov, posvetilnih oltarjev, mejnikov, miljnikov, sarkofagov za žare in skelete, kamnitih žar za pepel ter delov arhitekturnih frizov, ogredja, stebrov in vratnih podbojev. Razen tega se nahaja v kleti še velika množina fragmentov mozaičnega tlaka, opeke od hipo-kaustov, cevi rimske kurjave, fragmentov mlinov, kanalskih plošč in podobnega. To lapidarijsko gradivo izvira v pretežni večini iz Ljubljane, dalje z Iga, koder je prav zaradi številnih napisov A. Müllner domneval Emono, iz Trebnjega, Rajhenburga in okolice Drnovega, iz Vel. Malence, zelo številno iz Zasavja (Vernek, Sava, Litija, Hrastnik, Sevnica, kjer so bila najdena posvetila obrečnim božanstvom Aequorna, Adsalluta, Savus itd.) in še od drugod. Zelo veliko gradiva je zunaj, prim.

zazidane napisnike na ljubljanski stolnici, na stari cerkvi v Šiški, v Nunki ulici ter na deželi.

Sl. 41: Soha rimskega dostojanstvenika iz Emone

Ko je v drugem stoletju po Kr. jela pojemati navada sežiganja mrličev, ki je imela za posledico tip kamnite žare (glej primere na dvorišču ter žaro v obliki pletene košarice na hodniku desno) in se je polagoma razmahnilo pokopavanje trupel, se je s tem razvila tudi bogata industrija kamnitih sarkofagov, o kateri pa ljubljanski ne dajejo nikake slike. Kakor kamnite žare, so tudi sarkofagi na sprednji strani nosili običajno napis in ob njem često reliefni okras, na straneh pa v reliefu podane simbolične motive in prizore (prim. delfine na stranicah kamnitega sarkofaga v hodniku desno). Nič manj bogato pa ni bilo to likovno udejstvovanje razširjeno na navadnih nagrobnih in napisnih kamnih, o čemer nam ljubljanski primeri dajejo le približen pojem.

Večina nagrobnih kamnov iz ljubljanskega lapidarija nosi napis v glavnem polju, ki je obdano z različnimi ornamentalno-simboličnimi motivi (delfin, vaza z bršljanom ali vinsko trto, bršljan in vinska trta, hipokamp itd.). Napisi so večinoma vokvirjeni z navadnim ravnim pravokotnikom, nahajamo pa v našem lapidariju tudi primere drugih okvirjev (na pr. motiv noriško-panonske vijuge), a zlasti vzorec arhitekturne stele, ki ga moramo postaviti v zgodnejši čas. V teku razvoja se je

ta preprosta motivika in kompozicija napisa obogatila na ta način, da se je napisnemu polju pridružil zgoraj motiv doprskih podob umrlih, nahajajočih se v arhitekturnih okvirjih ali nišah, spodaj pa večji friz ali polje z različnimi prizori v reliefu, in s podobnim, na pr. s prizorom lova na leva, na mrjasca, mrtvaške pojedine, ptičev, ki zobljejo grozdje, s samimi simboličnimi snovmi, ki se nanašajo na posmrtno življenje in katerih upodabljanje se je v poznoantičnem času zelo razmahnilo. Čeprav nimajo vsi ti simbolični izrazi v svojem bistvu nikakšne vzročne skupnosti s krščanstvom, pa vendar dobro kažejo, da je bil tedanji čas za sprejem tako globoke nove vere nadvse pripravljen. Razen na sprednji strani nahajamo pri nagrobnikih reliefni okras tudi na stranicah in se nanaša tu bodisi v obliki istih simboličnih motivov na idejo posmrtnega življenja, mnogokrat pa srečamo tako spredaj poleg napisa, kakor na stranicah attribute, iz katerih moremo sklepati o poklicu umrlega.

Sl. 42: Portretna glava nekega Rimljana iz Emone

Drugo vrsto tvorijo t. zv. posvetilni ali votivni kamni, postavljeni različnim božanstvom kot zaobljube ali podobno. Iz teh posvetil razbিরamo največkrat panteon bogov, v katere je verovalo ljudstvo, ki jih je postavljalo, in premnogokrat razvoj verskega življenja. Večina teh oltarjev našega lapidarija je posvečena Jupitru, najboljšemu in največjemu (I O M) ter geniju kraja; med njimi se nahajajo tudi posvetila Jupitru Dolihenskemu, rimsko interpretiranemu božanstvu iz Male Azije. Omeniti moramo votivno aro takozvanih dvanajstero božanstev, najdeno v Črnomlju in posvečeno Jupitru; na glavni strani se nahajajo nad izpranim napisom najbrž podobe kapi-

tolskih bogov, na nasprotni strani podobe Apolona s Solncem in Luno, na levi stranici pa so upodobljene keltske Matronae, skoro edini primer teh božanstev na Kranjskem (*sl. 43b*). Med votivnimi spomeniki pa so zastopana tudi posvetila drugim bogovom, n. pr. Nemezi (boginji usode), Diani, Eskulapu, Cereri in Hekati, Viktoriji in genijem kraja, Silvanu, Herkulu in Larom. Več kamnov je posvečenih nezmagljivemu bogu Mitri (enega je posvetil Grk Eutyches), čigar kult se je začel razširjati po rimski državi v drugem stoletju po Kr., pred dvema letoma

a

b

Sl. 43. Nagrobnik Flavosa (a) kot tip arhitekturne stele, ter oltar keltskih matron (b)

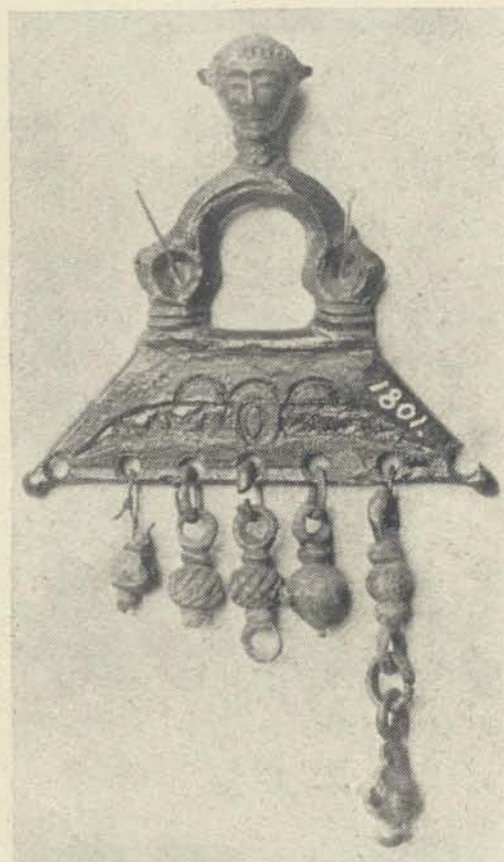
najdeni kamen iz Velike Malence pa nosi posvetilo kartaški boginji Celestidi. So pa v tem panteonu zastopana tudi posebna lokalna božanstva, ki jih sicer drugod ne najdemo, n. pr. bog Save — Savus (kamen iz Save pri Litiji), boginja Adsalluta (od ist.), Aequorna — Aequorna (Vrhnika, Ljubljana), skupina obrečnih božanstev, ki so jim postavljali te zaobljube zlasti čolnarji, brodniki in trgovci, kajti Aequorna naj bi pomenila duha mirno tekoče vode, Adsalluta duha srečnega izhoda iz nevarnosti sotesk in čeri. Dasi so

imena keltska, vendar božanstva sama ne razodevajo specifično keltskega značaja, kakor v naši zbirki sploh nimamo mnogo primerov starih keltskih božanstev niti njih rimske interpretacije. Gotovo keltska so sicer božanstva Matrones Vibunnies (Vibunna),

ki jim je posvečen eden izmed kamnov v lapidariju, in ki so morda iste Matronae kakor na že omenjenem kamnu dvanajsterih božanstev iz Črnomlja. Tudi iz časov, ko so se rimski kultu jeli bolj in bolj umikati orientalskim in pripravljati pot krščanstvu, ni v naši zbirki nikakih spomenikov.

Izmed ostalih epigrafičnih spomenikov lapidarija zaslužita pozornost večkrat omenjeni razbiti napis, ki se nanaša morda na augustejsko ustanovitev emonskega obzidja, ter naknadno kot odtočni kamen porabljeni nagrobnik T. Eppija z navedbo municipia Latobikov v tekstu; prvi izmed njiju pripada vrsti t. zv. ustanovnih ali temeljnih kamnov. Razen tega vidimo v hodniku mejnike in miljnike z označbami razdalj, sarkofag, kjer naj bi bila pokopana strela, in kot zadnji kamen rimskega lapidarija nagrobnik, čigar prvotni napis je najbrž še za svojih živih dni dal odklesati Nicolaus Merck († 1814) in postaviti na kamen svojega.

Vsi ti napisni spomeniki se kakor v dekorativnem, tako tudi v svojem epigrafičnem delu drže določenih vzorcev, ki se vedno ponavljajo. Nagrobniki navajajo na prvem mestu večinoma okrajšano posvetilo D M S = Dis Manibus Sacrum (oltar manom), a kjer le to manjka, se pričanja tekst navadno z imenom umrlega, ki mu je postavljen nagrobnik. Med končnimi besedili nahajamo često okrajšane označbe kot H S E = Hic situs est (tukaj leži), H M P = Hoc monumentum posuit (ta spomenik je postavil itd.). Posvetila in zaobljube se pričenjajo navadno z navedbo božanstva, ki mu je oltar posvečen, na pr. I O M D = Iovi Optimo Maximo Dolicheno (Jupitru, naj-

Sl. 44. Bronast obesek iz
Ulake pri Starem trgu.
Merovinško

boljšemu, največjemu, dolihenskemu). Take in podobne okrajšave se pa raztezajo tudi na glavni del besedila in jih je tem več, čim bolj se bližamo s temi kamni koncu antike.

Odličnih primerov italske epigrafike naši nikjer ne dosegajo, čeprav so v zgodnjecesarškem času njih pisava, razdelitev napisa v prostoru, oblika črk, skladnja, zmisel prizorov in motivov pogosto zelo lepi; vendar te lastnosti pod rokami provincialnih kamnosekov, ki so bili glede napisov in dekorja navezani na knjige vzorcev, pa vseh lepot in pravilnosti latinskega jezika in tudi smisla upodabljanih snovi večjidel nevešči, v naslednjih stoletjih vidno propadajo. Za datacijo napisnikov nam služijo poleg najdbenih okolišnosti ravno epigrafični razlogi, dalje v tekstu navedeni podatki (o karijeri oseb, o legijah, kultih, važnih dogodkih itd.), posredni in neposredni datumi, in v zadnji vrsti stilski razlogi okrasa, kjer se le-ta nahaja.

Raznovrstna so imena in usode ljudi, ki jih srečavamo na teh spomenikih ali kot posvetilce ali kot rajnke ali kot ustanovnike in podobno. Spomeniki našega lapidarija so izvečine zapuščina vojakov, saj so bila kranjska rimska mesta le vojaška. Vendar z izjemo dveh beneficijarijev iz Trebnjega (častnikov, ki sta zaradi zaslug prejela posebne privilegije), ne srečamo nikakih častnikov, nego samo veterane (odslužene vojake) in aktivno moštvo (*miles legionis*); izmed njihovih spomenikov naj omenimo oltar proviantnega oskrbnika, *frumentarija* 15. legije, postavljen boginji polja, *Cereri*. Med civilnimi oblastmi smo navedli zgoraj nekatere emonske, sicer nahajamo v lapidariju le malo napisnikov civilnih oblastnikov, ker se večina teh kamnov nahaja izven Ljubljane. Zastopana so v napisih imena duumvirov in sevirov, članov uradniških kolegijev (med njimi je bil eden sevir že v Aquilei in se v Emoni imenuje tudi kot duhovnik — *augustal*), in podobno. Tudi med civilnimi poklici se omenjajo zelo maloštevilni (na pr. učitelj grščine).

Nič bolj ni pisana narodnostna sestavljenost rimske province, kakor nam odseva iz spomenikov ljubljanskega lapi-

darija. Imena kot Nertomar, Volterex, Vepus, Voltupar, ki jih obiskovalec razbiraš v napisih, nas silijo misliti na provincialno barbarsko, keltsko in germansko narodnost, dočim nas Eutyches in podobna seznanjajo z grškimi priseljenci. Tudi tu so posebne prilike nanesele, da ve kranjsko epigrafično gradivo razmeroma malo o različnih germanskih ljudstvih, ki so po razpadu rimske države prevzela v naših krajih kulturno in civilizacijsko nalogo, kakor nam tudi o nastopu krščanstva na teh prastarih tleh poganske tradicije pričuje v lapidariju en sam razbit napis iz IV. stol. po Kr.

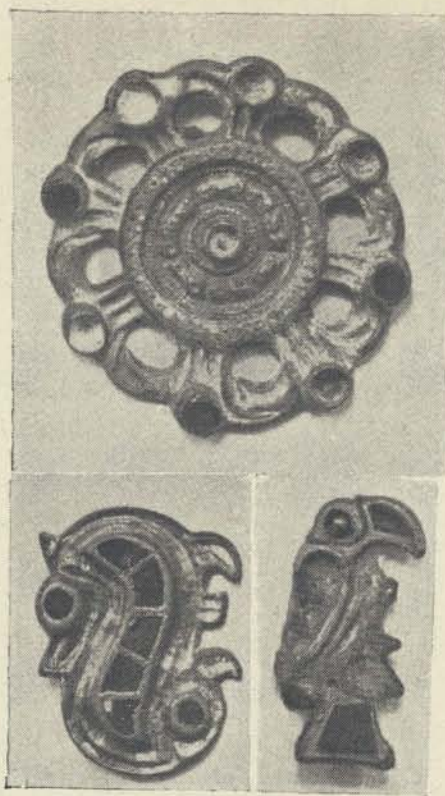
Corpus Inscriptionum Latinarum, III. Müllner, Emona. Laibach 1879. Cuntz, Jahrb. f. A. Kunde, VII. 1913, 193 sl. Schober, Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien. Wien 1923.

E. DOBA PRESELJEVANJA NARODOV IN NASELITVE SLOVENCEV.

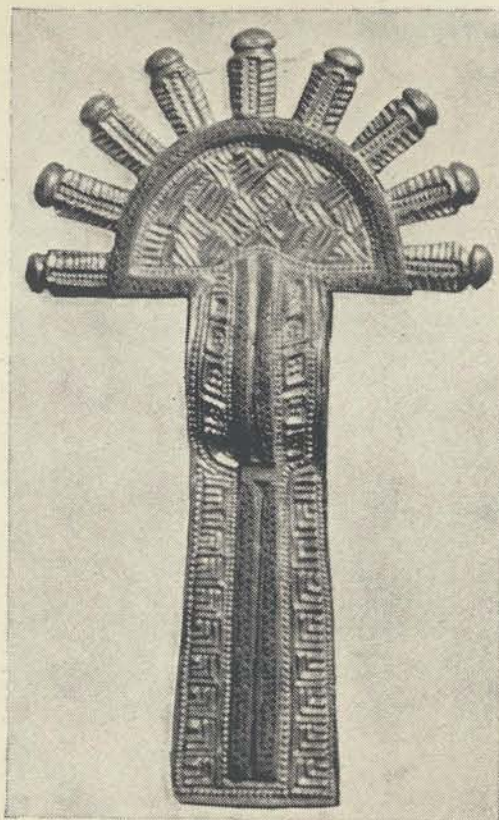
1. L. 568. po Kr. so vdrli v Italijo Langobardi z različnimi drugimi germanskimi plemeni, uničili gotsko kraljestvo in ustanovili svoje središči v Veroni in Paviji, razen tega pa je v severni Italiji obstajalo še več langobardskih vladavin. Skoro nobenega dvoma ni, da je tedaj tudi Gorenjska z ljubljansko okolico ter Notranjskim pripadala k langobardskemu kraljestvu. V letih 1901, 1903 in 1905 so arheologi izkopali v Kranju veliko število grobov iz časa preseljevanja narodov, o katerih so sprva mislili, da pripadajo starim Slovanom, dokler se ni izkazalo, da imamo tu opravka z zapuščino Langobardov. Po vsej verjetnosti se je v Kranju nahajala langobadska vojaška ekspozitura, ki je bila namenjena deloma zoper prihajajoče Slovane, deloma zoper navale Avarov, slično kakor v poznoantičnem času utrdbe v Ločici pri Celju in Vel. Malenci. V teku 7. stol. je pa ta langobadska posadka in postojanka v Kranju izginila in propadla in verjetno je, da so bili Slovani, ki so jo zatrli ter otresli s sebe langobardsko nadvlado.

V dvorani IV, vitrina 6 a, b so razstavljeni predmeti iz langobardskih grobov v Kranju, za katere najdemo najuspeš-

nejše analogije v osrčju langobardskega kraljestva, v Furlaniji in Padovski nižini. Skupno so odkrili tedaj okrog 700 grobov, mnogo gradiva se nahaja v privatni lasti v Kranju. Grobovi so bili vsi skeletni in so se nahajali večidel prosto v zemlji; trupla so bila z obrazom obrnjena proti vzhodu. Kraj, kjer

Sl. 45. Langobardske] zaponke iz Kranja

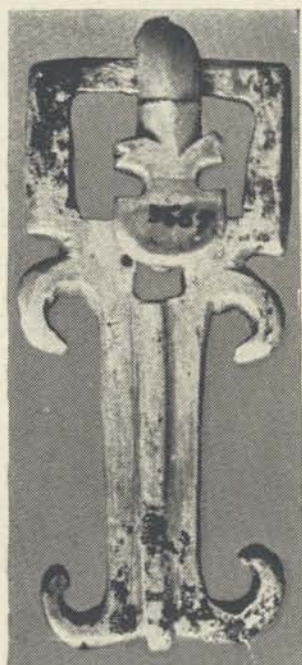
Sl. 46. Langob. zaponka iz Kranja v obliki samostrela

sta se nahajala langobardska naselbina in grobišče, je bil poseljen že v predrimski dobi (gl. dvor. II, om. 1). V pultu 6 a vidimo tipično visoko razvito zgodnj srednjeveško umetno obrt. Trije zlatniki dajejo približno datacijo. Izmed okrasnih predmetov so zlasti omembe vredni: zlate igle in zaponke z vloženim in vokvirjenim steklenim okrasom (verroterie cloisonnée); velike zaponke nekega pasu z vloženimi dragulji in živalsko flankiranimi rti (desno 1), motiv, ki se v tej umetnosti tudi sicer rad ponavlja. Karakteristična na tej zaponki je tehnika v niellu vložene gravirane risbe (vložena masa se

je izgubila). Poseben značaj dajejo vsem tem predmetom postrani zasekane brazde, ki povzročajo značilno učinkovanje svetlobe in sence. V zbirki glavnikov se prav tako nahajajo primeri z vgraviranim ornamentom. V okv. 2 se nahaja poleg značilnih S-fibul (*sl. 45*) vrsta tipičnih poznoantičnih (3), v okv. 3 (1, 2, 3) hallstattske, latenske in zgodnjorimske fibule, 4. je fibula v obliki samostrela poznoantične forme, spodaj tipičen germanski okras meč (9) ter srebrne zaponke (8) z značilno oblikovanimi robovi, ki spominjajo na zoomorfno motiviko v langobardski umetni obrti. Na nasprotni strani **6 b** je zbirka železnega orodja in orožja, nožev, sulic, mečev, ščitnih grb, zaponk, okovov opasačev in bronastih predmetov (*sl. 45, 46, 47*). Kranjske najdbe so torej po vsej verjetnosti zapuščina Langobardov. Z najkesejšim izmed novcev, z zlatnikom Justina II. (565—578) imamo zanje tudi približen datum (*terminus ante quem non*), to je konec 6. stol. po Kr. Najbližje analogije za te predmete nam nudijo langobardska najdišča severovzhodne Italije. Kar tiče nastanek teh umetno-obrtnih izdelkov, ni nobenega dvoma, da ga ne smemo iskati v Kranju samem, nego v enem izmed poznoantičnih, morda tudi italških središč umetne obrti, ki je moralo biti (po Rieglu) pod jakim vplivom vzhodnorimskih delavnic. Drugi (Neumann) pa menijo, da je nastal zlasti zlati okras v Furlaniji, v Čedadu, odkoder da je prišel ali kot nakup ali kot darilo k nam v Kranj.

Lit. Pregled starejše literature W. Schmid. Jahrbuch f. Altertumskunde, I. 1907, 55. Neumann, Mittheilungen d. Central-Commission, IV. N. F. XXVI, 1900, 135 sl. Riegl, Jahrbuch d. Zentr. Komm. N. F. I. 1906, 217 sl. Žmavc, Jahrbuch d. Zentr. Komm. II. 1904, 233. Schmid, l. c.

2. Po težkih, bojov polnih stoletjih z menjavajočo se srečo, najdemo začetkom 9. stol. po Kr. Slovence že večinoma na njihovih današnjih mestih in že v frankovski odvisnosti. Zgodovina njihove naselitve v naše kraje je arheološko popolnoma temna in jo razsvetljujejo večinoma le poročila zgodnjerednjeveških avtorjev. Kranj, langobardsko vojaško oporišče, doslej ni dal nikakih pomembnih slovanskih spomenikov (prvi

Sl. 47. Langobardska zaponka iz Kranja

skromni sledovi izvirajo iz leta 1931 s t. zv. Gorenje Save v Kranju in sicer so to ostanki keramike, zaponke, prstan iz brona, ost sulice in nož; gl. om. 2, 11 desno spodaj), iz katerih bi mogli vsaj deloma rekonstruirati medsebojno razmerje teh dveh narodnosti; v krajih pa, kjer je staroslovensko spomeniško gradivo bogatejše, manjka vsaka sled kontinuitete poseljenja pred tem časom.

Prvi Slovenci so bili verjetno še napol pastirji in so šele polagoma prešli h kmetovanju, a brez dvoma so že trgovali s sosednjimi deželami. Glavna kranjska nahajališča staroslovenskega gradiva so Črnomelj, Mengeš (1899), Bled (1894), Bohinjska Srednja vas (1907) in Komenda (1895). Grobovi so bili večinoma skeletni in orientirani severo-vzhodno. V primeri z langobardskimi grobovi očitujejo staroslovenski občutno obubožanje; poglobitveni spomeniški tipi so (gl. dvor. IV, vitr. ob 2. oknu desno) okrogle ploščate fibule z vrezanimi živalskimi figurami, vloženi z emajlom (*sl. 48 a*), obsenčni obročki, izdelani večinoma v slični tehniki (*sl. 48 b*), prstani iz brona (*sl. 48 b*), in zapestnice. Te tipe nahajamo v vseh kranjskih najdiščih, a njih razširjenost zavzema mnogo večji obseg. Spričo revnosti ostalih najdb se vsiljuje vprašanje po izvoru teh predmetov, vendar ni mogoče reči nič določnega, ali so bili narejeni vsaj v bližini kraja, kjer so bili najdeni, ali pa so bili naravnost importirani v deželo. Najdbe sličnih predmetov, recimo emajliranih fibul, ob Renu, v Mainzu, v Belgiji in celo na Anglaškem (Schmid) nas navajajo k naziranju, da je to morda import iz karolinških delavnic, iz česar bi

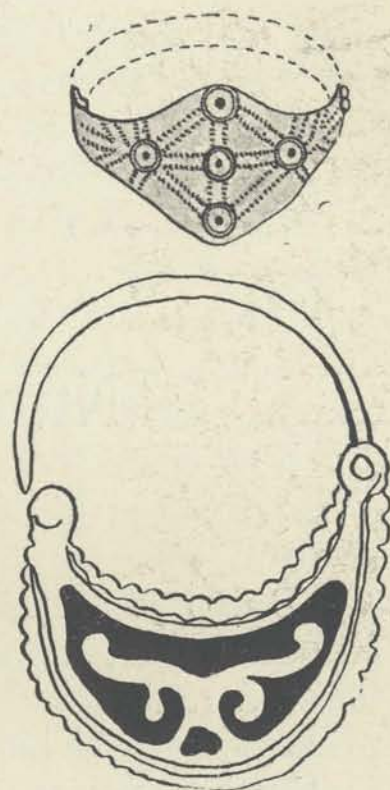

Sl. 48 a. Staroslovenska okrogla fibula iz Kranja z emajlnimi vložki

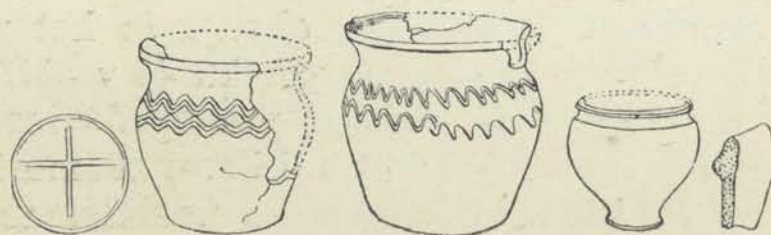
sledilo, da je naše ozemlje že stalo v komunikacijskih zvezah z zapadom, odkoder je končno tudi prejelo krščanstvo. Gotovo neslovanskega izvora, dasi pripada istemu inventarju slovanskih grobov, je pa okrogla bronasta fibula s podobo in napisom (8), ki se naslanja po vsej priliki na poznorimske kove in je najbrž izdelek kake karolinške delavnice.

Staroslovenski grobovi niso vsebovali skoro nikakega orožja in keramike, kar pa se je le te ohranilo, kaže le revne oblike in snov, ornament skoro večine teh posodic je vgrebena linija-valovnica [sl. 49; prim. om. 2, 11 desno spodaj odlomke posod iz Kranja ter celotno ohranjen lonček z Bleda (Suvobor, 1929)], ki so jo staroslovenski lončarji pač neposredno prevzeli od provincialne rimske keramike. Tudi od ostalih spomeniških vrst nam ni nič ohranjenega (fragment vaze (5) iz barvastega bisernega stekla v pultu desno je zgodnje-renesančen), zlasti pa manjkajo vse sledi staroslovenskih stanovališč in svetišč, kakršne so se ohranile na severu. Zato skoro lahko trdimo, da smo spričo bogate zapuščine, ki so jo zapustili severni Slovani, mi tako rekoč brez nje.

Lit. W. Schmid, *Altslov. Gräber Krains*, Bericht Landesmuseum Rudolfinum, Laibach, 1908 (kjer se nahajajo vsi nadaljnji viri).

Sl. 48 b. Zgoraj bronast prstan, spodaj obsenčni obroček z Bleda

Sl. 49. Staroslovenska keramika